

UNIVERZITET U SARAJEVU

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

ODSJEK SOCIJALNI RAD

**PREVENTIVNE INTERVENCIJE RIZIČNIH PONAŠANJA
DJECE U OSNOVNIM ŠKOLAMA NA PODRUČJU GRADA
SARAJEVA**

-magistarski rad-

KANDIDATKINJA:

Jasmina Rizvo

MENTOR:

Doc.dr. Jelena Brkić-Šmigoc

Broj indexa: 733/II SW

Sarajevo, mart, 2021.

SARAJEVO, 2021. JASMINA RIZVO PREVENTIVNE INTERVENCIJE RIZIČNIH PONAŠANJA DJECE
OSNOVNIIM ŠKOLAMA NA PODRUČJU GRADA SARAJEVA

ODSJEK SOCIJALNI RAD

**PREVENTIVNE INTERVENCIJE RIZIČNIH PONAŠANJA
DJECE U OSNOVNIM ŠKOLAMA NA PODRUČJU GRADA
SARAJEVA**

-magistarski rad-

KANDIDATKINJA:

Jasmina Rizvo

Broj indexa: 733/II SW

MENTOR:

Doc.dr. Jelena Brkić- Šmigoc

Sarajevo, mart, 2021.

SADRŽAJ

UVOD	6
I TEORIJSKE OSNOVE RADA	8
1. RIZIČNA PONAŠANJA DJECE I MLADIH.....	8
1.1. Definisanje pojma rizična ponašanja.....	8
1.2. Faktori rizika i faktori zaštite za pojavu i razvoj rizičnih ponašanja	10
1.3 Faktori rizika i faktori zaštite u školskom okruženju	14
2. TEMELJI USPJEŠNOG OSTVARIVANJE PREVENTIVNE FUNKCIJE ŠKOLE	20
2.1. Normativna utemeljenost prevencije rizičnih ponašanja	20
2.2. Stručna osposobljenost ključnih ljudi u školi (nastavnika, stručnih saradnika, direktora)	21
2.3. Participacija učenika u školskom životu i radu	24
2.4. Saradnja škole sa porodicom.....	25
2.5. Saradnja škole sa lokalnom zajednicom.....	27
3. MJERE I AKTIVNOSTI PUTEM KOJIH SE OSTVARUJE PREVENTIVNA FUNKCIJA ŠKOLE	29
3.1. Preventivno djelovanje usmjereni na učenike	29
3.2. Preventivno djelovanje usmjereni na roditelje	31
3.3. Preventivno djelovanje usmjereni na organizaciju i unapređenje školskog rada i života	33
4. ULOGA KLJUČNIH AKTERA ŠKOLE U PREVENCIJI RIZIČNIH PONAŠANJA	36
4.1. Uloga nastavnika	36
4.2. Uloga stručnog saradnika (pedagoga, psihologa, socijalnog radnika)	39
4.3. Uloga direktora škole	42
II METODOLOŠKI OKVIR RADA	44
1. Problem istraživanja	44
2. Predmet istraživanja	44
2.1. Kategorijalno pojmovni sistem	45
3. Ciljevi istraživanja.....	46

3.1. Naučni ciljevi	46
3.3. Zadaci istraživanja.....	47
4. Sistem hipoteze	47
4.1. Generalna hipoteza.....	47
4.2. Posebne hipoteze	48
4.3. Sistem varijabli.....	48
4.4. Sistem indikatora.....	48
5. Uzorak istraživanja - sudionici istraživanja	49
6. Mjerni instrumenti.....	49
7. Način i postupak istraživanja	50
8. Naučna i društvena opravdanost istraživanja	51
9. Vremensko i prostorno određenje istraživanja.....	51
III REZULTATI ISTRAŽIVANJA.....	52
3.1. Stavovi ispitanika o važnosti prevencije rizičnih ponašanja u obrazovnim ustanovama.	52
3.2. Normativna utemeljenost prevencije rizičnih ponašanja u osnovnim školama na području Sarajeva	53
3.3. Preventivne intervencije koje se provode u osnovnim školama	56
3.4. Aktivnosti putem kojih nastavnici, stručni saradnici i direktori škola ostvaruju svoju ulogu u prevenciji rizičnih ponašanja.....	60
3.5. Procjena učinkovitosti preventivnih intervencije koje se provode.....	69
3.6. Procjena kompetentnosti i posvećenosti ključnih aktera škole prevenciji	71
3.7. Zastupljenost saradnje osnovnih škola sa nevladinim organizacijama koje se bave prevencijom rizičnih ponašanja	76
IV RASPRAVA	78
V ZAKLJUČAK	85
VI POPIS LITERATURE	86
VII PRILOZI	91

UVOD

Rizična ponašanja sve su češća pojava kod djece i mladih, određena opasnostima, koja može imati negativne posljedice na njihovo zdravlje kao i psihosocijalno i kognitivno funkcionisanje u odrasloj dobi. U djetetovoj okolini postoji mnogo faktora rizika za razvoj problema u ponašanju koji mogu biti vezani za porodicu, školu, zajednicu, vršnjake, kao i individualne karakteristike djeteta. Sve češće putem sredstava javnog informisanja dobivamo informacije o različitim slučajevima nasilja među mladima, kao i drugim primjerima neprihvatljivih ponašanja koja odstupaju od postojećih društvenih normi i pravila. Takva ponašanja, u suprotnosti su sa zahtijevima i očekivanjima društva. Sve to ukazuje da je problem rizičnih ponašanja djece i mladih sastavni dio i naše realnosti. Iz tog razloga, prevencija rizičnih ponašanja treba postati predmet interesovanja svih značajnih društvenih subjekata. Među svjetskim istraživačima postoji veliko interesovanje za problem prevencije. Predmet istraživanja stručnjaka iz različitih disciplina jesu različita pitanja i problemi ostvarivanja prevencije nepoželjnih ponašanja. Uvidom u stručnu literaturu može se konstatovati da se najviše pažnje posvećuje proučavanju i ispitivanju efektivnosti različitih preventivnih mjera i aktivnosti kao i ulozi pojedinih aktera preventivnog djelovanja u njihovom ostvarivanju. Na osnovu provedenih istraživanja problema prevencije došlo se do saznanja o tome koje su to preventivne mjere i aktivnosti koje mogu doprinjeti uspješnjem preventivnom djelovanju određenih društvenih subjekata i pod kojim uslovima je najbolje provoditi takve mjere. Škola kao društvena institucija čija je osnovna djelatnost odgoj i obrazovanje djece i mladih jedna je od ključnih institucija koja promovira prevenciju. U tom smislu savremeni ciljevi odgoja i obrazovanja težište stavljaju na razvijanje ključnih kompetencija kod učenika. Odgojna i obrazovna funkcija ne ostvaruje se samo putem prenošenja i usvajanja znanja, nego i osposobljavanjem učenika da usvojena znanja primjenjuju i povezuju u svakodnevnim životnim izazovima. Kod učenika se razvijaju komunikacijske i socijalne vještine i podstiče se usvajanja vrijednosti kao što su tolerancija, odgovornost, poštovanje drugih itd. Funkcija škole nastoji se ostvarivati putem djelovanja u pravcu cjelovitog razvoja djeteta i to u skladu sa njegovom individualnošću i potrebama savremenog načina života.

Škola ostvarivanjem svoje funkcije značajno doprinosi razvijanju otpornosti na nepoželjne oblike ponašanja, jačajući dječije kompetencije pomaže djetetu da se izbori sa negativnim životnim iskustvima. Prema tome škola predstavlja važnu sredinu u kojoj je moguće jačati zaštitne faktore koji pomažu djeci i njihovim roditeljima da prevaziđu negativne uticaje koji mogu biti uzrok javljanja i razvijanja nepoželjnih ponašanja. Nedovoljna istraženost problema prevencije rizičnih ponašanja u našem obrazovnom sistemu potakla me da se opredijelim za istraživanje kojim će se utvrditi rasprostranjenost preventivnih intervencija u osnovnim školama i opisati uloga ključnih ljudi koji se kroz svoj radni angažman u osnovnim školama direktno bave prevencijom rizičnih ponašanja kod djece.

I TEORIJSKE OSNOVE RADA

1. RIZIČNA PONAŠANJA DJECE I MLADIH

1.1. Definisanje pojma rizična ponašanja

Rizična ponašanja djece i mladih predstavljaju veoma ozbiljan društveni problem. U stručnoj literaturi koriste se i drugi termini kao što su poremećaji u ponašanju, socijalna neprilagođenost, devijantno ponašanje, antisocijalno i asocijalno ponašanje. Obzirom na etiološko-fenomenološku kompleksnost same pojave, rizična ponašanja su predmet brojnih istraživanja različitih naučnih disciplina. Kompleksnost pojave onemogućava njenu jednoznačno definisanje i klasifikaciju. Autorica Koller-Trbović navodi da se neke definicije temelje na fenomenološkom pristupu, neke na etiološkom, a neke na potrebi intervenisanja društva u odgoju i socijalizaciji djeteta (Koller-Trbović, 2003; prema Bouillet i Uzelac, 2007, str. 128). U djetetovom okruženju može postojati veliki broj faktora rizika koji potiču iz različitih sredina a koji mogu uticati na pojavu i razvoj nekog oblika rizičnih ponašanja. Bašić, Baldwin i Riel navode da različiti autori termin „rizična ponašanja“ ili „djeca i mladi u riziku“ koriste kako bi opisali djecu i mlade koji su suočeni sa brojnim problemima, koji prijete njihovom pozitivnom razvoju i uspješnoj prilagodbi društvu u kojem žive (Bašić, 2000., Baldwin, 2000., i Riel, 2006; prema Ricijaš, Krajcer i Bouillet, 2010). Problemi u ponašanju nastaju kao posljedica nezadovoljavanja djetetovih psiholoških i emocionalnih potreba koje ono nije u stanju verbalizirati, pa iz tog razloga odabire ponašanja koja nisu u skladu sa očekivanjima i mogu biti neučinkovita i neprihvatljiva. Takva ponašanja najčešće se kod djece počnu primjećivati u porodici, a vremenom i u drugim sredinama u koje je dijete uključeno kao što su vrtić, škola, vršnjačka grupa, susjedstvo i lokalna zajednica. Rizična ponašanja predstavljaju opasnost kako za dijete, tako i za njegovu okolinu. Pojedini autori definiraju rizična ponašanja kao sve učestaliju pojavu određenu negativnim ishodima u smislu zdravlja, te prosocijalnog i kognitivnog funkcionisanja u odrasloj dobi (Mihić, Bašić, 2008).

Bouillet (2010; prema Zrilić, 2011) smatra da problemi u ponašanju predstavljaju ponašanja koja odstupaju od uobičajnih standarda ili normi koje vrijede za određenu dob djeteta u određenom socijalnom okruženju, zbog mogućih posljedica za dijete i/ ili okolinu, smatra štetnim i/ ili opasnim pa stoga trebaju poseban tretman.

Autorice Koller-Trbović, Žižak i Bašić, kao osnovni kriterij za prepoznavanje postojanja poremećaja u ponašanju navode odstupanje u određenoj sredini, štetnost i potrebu za intervencijom, navodeći kako poremećaji u ponašanju djece i mladih čine sva ona ponašanja koja dijete i mladog čovjeka ometaju u redovnom funkcionisanju, a mogu biti štetna i opasna za tog pojedinca i njegovo okruženje a uz to: odstupaju od normi uobičajnog ponašanja za tu dob, spol, situaciju i okruženje, mogu biti prisutne na osobnom planu i/ili socijalnom okruženju i zahtijevaju stručnu pomoć (Koller-Trbović, Žižak, Bašić, 2001; prema Bouillet i Uzelac, 2007, str. 130).

Autorice također naglašavaju da postojanje određenog poremećaja i odstupanja u ponašanju u svakodnevnom funkcionisanju ne mora nužno značiti da je riječ o poremećaju u ponašanju, one smatraju da je za takvu kategorizaciju potrebno udovoljiti brojnim kriterijima, među kojima se posebno ističu sljedeći kriteriji:

- 1) trajanje poremećaja u ponašanju, pri čemu se o poremećajima u ponašanju može govoriti u slučaju da određena odstupanja traju duže vremena (tri do šest mjeseci ili duže) ili ako nastane nagla promjena u ponašanju;
- 2) intenzitet, odnosno težina poremećaja u ponašanju, pri čemu se najčešće spominju blagi, umjereni i teški poremećaji u ponašanju, odnosno niska, umjerena, visoka i vrlo visoka rizičnost;
- 3) prisutnost poremećaja u određenoj sredini, pri čemu su opasniji i teži poremećaji koji se pojavljuju u više različitih sredina (npr. u porodici, školi, društvu vršnjaka);
- 4) prisutnost većeg broja različitih poremećaja, pri čemu se smatra da je za monosimptomatske poremećaje bolja prognoza u pogledu uspjeha u tretmanu;
- 5) socijalni i kulturni kriterij, što znači da se određeni poremećaji u ponašanju ne procjenjuju na isti način u različitim sredinama ili za različiti spol ili dob;
- 6) prije poduzete intervencije i njihove rezultate.

Kada je upitanju klasifikacija poremećaja u ponašanju, prema Bouillet i Uzelac jednu od najuobičajnijih socijalnopedagoških podjela poremećaja u ponašanju djece i mlađih čine dvije skupine:

- 1) eksternalizirani ili pretežno aktivni poremećaji u ponašanju, koji se odnose na nedovoljno kontrolirana i na druge usmjerena ponašanja (npr. nametljivost, prkos, laganje, hiperaktivnost, neposlušnost, bježanje od kuće i iz drugih odgojnih sredina, suprostavljanje, nepokornost, negativističko ponašanje, agresivnost, destruktivnost, delinkvencija), i
- 2) internalizirani ili pretežno pasivni poremećaji u ponašanju, koji se odnose na ponašanja koja se pretjerano kontroliraju i usmjerena su prema sebi npr. plašljivost, povučenost, nemarnost (Bouillet, Uzelac, 2007, str. 137).

1.2. Faktori rizika i faktori zaštite za pojavu i razvoj rizičnih ponašanja

Rizični faktori

U procesu odgoja i socijalizacije djece i mlađih, u različitim sredinama u kojima dijete boravi mogu biti prisutni brojni faktori rizika koji svojim negativnim uticajem doprinose pojavi i razvoju nekog oblika rizičnih ponašanja. Bašić (2008) definiše rizične faktore kao bilo koji uticaj koji povećava vjerovatnost prvog pojavljivanja poremećaja, napredovanje prema ozbiljnijem stanju i podupiranja problematičnih uvjeta, odnosno oni označavaju sva individualna obilježja ili socijalno–ekonomske, kulturne, demografske i druge uvjete koji povećavaju vjerovatnost upuštanja u problematična ponašanja u budućnosti.

Većina autora saglasna je da su rizična ponašanja uzrokovana biološkim i psihološkim faktorima. Biološki podrazumjevaju određeni moždani defekt, infektivni poremećaj, biohemiju neravnotežu ili genetske predispozicije. Sa psihološkog stajališta govori se o poremećajima koji su nastali djelovanjem okoline i poremećajima koji su posljedica emocionalnog razvoja ličnosti.

Williams, Ayers i Arthur navode najčešće spominjane i u istraživanjima potvrđene rizične faktore koji utječu na razvoj poremećaja u ponašanju i drugih rizičnih ponašanja djece i mladih:

- 1) genetski i biološki faktori rizika – perinatalna trauma, neurotoksičnost u trudnoći, upotreba psihoaktivnih supstanci od strane majke itd.;
- 2) individualni i vršnjački faktori rizika - misli o delinkventnom ponašanju, povezanost s delinkventnim vršnjacima, negativan uticaj vršnjaka;
- 3) rizični faktori povezani sa školom – školski neuspjeh, nisko akademsko postignuće, slaba motiviranost, negativno ozračje, nedostatak privrženosti školi;
- 4) rizični faktori u porodici – problemi u porodici, prodični konflikti, porodična anamneza visokorizičnih ponašanja, neadekvatno ponašanje roditelja kao modela, nasilje u porodici;
- 5) rizični faktori u zajednici - hornično nasilje u zajednici, siromaštvo, ekonomski deprivacija, kvalitet stanovanja, zdravstvena zaštita, socijalna zaštita, škole (Williams, Ayers, Arthur, 1997; prema Bašić, 2008, str.172).

Autorica Ajduković (2000; prema Bašić, 2008) kao faktore rizika za razvoj ozbiljne i trajne delinkventnosti navodi: psihološkofiziološke i neurološke faktore, koji uključuju i dio genetskog naslijeđa, kognitivne teškoće, hiperaktivnost, impulsivnost, nisku toleranciju na frustraciju, uticaj porodice, uticaj vršnjaka i uticaj škole. Prema ovoj autorici, kognitivne teškoće podrazumjevaju npr. nižu inteligenciju, slabiju koncentraciju i pozornost, slabije apstraktno rasuđivanje, slabije predviđanje i planiranje, lošije samoopažanje i samokontrola. Uticaj porodice uključuje npr. odbijanje roditelja, slabo roditeljsko uključivanje, kriminal i alkoholizam roditelja, razvod braka, razdvojenost porodice. Kada je upitanju utjecaj vršnjaka, kao primjer navodi se kontakt sa delinkventnim vršnjacima i odbijanje vršnjaka koji ne očituju probleme u ponašanju. Uticaj škole uključuje loše školsko postignuće, nedovoljan nadzor učitelja, negativnu školsku klimu i slično.

Zaštitni faktori

Istraživanje o zaštitnim faktorima manje je zastupljeno u literaturi i uglavnom se svodi na opisivanje suprotnosti rizičnim faktorima ili opisivanje preventivnih programa fokusiranih na rizične populacije. Pojedina djeca često i pored izloženosti brojnim faktorima rizika ne razviju poremećaje u ponašanju, što se između ostalog pripisuje djelovanju zaštitnih faktora.

Bašić (2009) smatra da zaštitni faktori posreduju i usporavaju učinke izloženosti rizičnim faktorima i smanjuju pojavnost problema u ponašanju, razvijajući samopouzdanje i samoučinkovitost, te otvarajući mogućnosti. Zaštitni faktori definišu se i kao faktori koji posreduju ili usporavaju učinke izloženosti rizičnim faktorima i smanjuju incidencije problema ponašanja (Pollard, Hawkins, Arthur, 1999; prema Bašić, 2009).

Pojedini autori kao zaštitne faktore čijom se zastupljeničeu smanjuje rizik pojave poremećaja u ponašanju navode sljedeće:

- 1) individualni, podrazumjevajući pod tim pozitivni/otporni temperament, vještine rješavanja problema, prosocijalna ponašanja;
- 2) obiteljski, što podrazumjeva dobar odnos s roditeljima i povezanost sa obitelji, dogovore s obitelji, stabilnu obitelj;
- 3) škola, što podrazumjeva motivaciju/pozitivan stav prema školi, dobar odnos s nastavnicima, školu visoke kvalitete, jasna školska pravila ponašanja i odgovornosti;
- 4) vršnjaci, što podrazumjeva uključenost u pozitivne aktivnosti, dobre odnose s vršnjacima, roditeljsko odobravanje prijatelja;
- 5) zajednica, što podrazumjeva ekonomski stabilne zajednice, sigurnu okolinu, povezanost susjedstva i društvenu koheziju (Artur, Hawkins i sar., 2002; prema Mešić-Blažević, 2007).

Autor Garmezy (1985; prema Bašić, 2008) opisuje tri kategorije zaštitnih faktora a to su: dispozicijska obilježja pod čim podrazumjeva faktore temperamenta, socijalnu orijentaciju i odgovor na promjene, kognitivne sposobnosti i vještine suočavanja; obiteljsko okruženje pod čim se podrazumjeva pozitivan odnos bar s jednim roditeljem, koheziju, toplinu, harmoniju i odsutnost zanemarivanja, te obilježja vršnjačkog okruženja (izvan obitelji) pod čim podrazumjeva dostupnost vanjskih resursa ili široke socijalne potpore.

Prema mišljenju nekih autora, rizični i zaštitni faktori mogu se zamisliti kao suprotni polovi istog kontinuma, pri čemu rizični faktori čine negativan pol (odnosno nepovoljne okolnosti), dok su zaštitni faktori pozitivan pol (tj. pozitivne okolnosti) koje predstavljaju značajnu podršku u prevazilaženju negativnih uticaja (Doll i Lyon, Fergusson i sur., 1998; prema Šaljić, 2017, str. 46). S tim u vezi Fergus i Zimmerman (2005; prema: Šaljić, 2017) navode da se jedan faktor može smatrati rizikom ili resursom razvoja, u zavisnosti od njegove prirode i mesta koje zauzima u pomenutom kontinuumu. S druge strane, Popović-Ćitić i Žunić-Pavlović (2005; prema Šaljić, 2017) mišljenja su da rizični i zaštitni faktori nisu u linearnom odnosu, jer zaštitni faktori predstavljaju izdvojenu specifičnu grupu faktora koja ne podrazumjeva nužno odsustvo rizičnih faktora. Prema tome, uticaj zaštitnih faktora može se objasniti na način da u jednoj sredini u kojoj dijete boravi mogu istovremeno postojati i rizični i zaštitni faktori. Za primjer se može uzeti porodična sredina u kojoj su prisutni disfunkcionalni odnosi između roditelja koji su praćeni stalnim konfliktima što predstavlja faktor rizika za razvoj rizičnih ponašanja kod djeteta, međutim ukoliko bar jedan roditelj ima razvijen topao emocionalni odnos sa djetetom koji je praćen pružanjem podrške djetetu i dosljednošću u odgoju, to može značajno umanjiti dejstvo nepovoljnih porodičnih okolnosti kao faktora rizika. U školskoj sredini također postoje i faktori rizika za pojavu i razvoj rizičnih ponašanja i zaštitni faktori. Poteškoće u savladavanju nastavnog gradiva predstavlja jedan od faktora rizika u školskoj sredini međutim, ukoliko postoji vršnjačka podrška i podrška nastavnika (kao faktor zaštite) može se umanjiti uticaj navedenog faktora rizika. Zaštitni faktori dakle, mogu značajno umanjiti mogućnosti da će dijete razviti određene probleme u ponašanju.

1.3 Faktori rizika i faktori zaštite u školskom okruženju

1.3.1. Faktori rizika

Škola nakon porodice ima najvažniju ulogu u odgoju i socijalizaciji djeteta. Uključivanjem u školski život i rad, dijete usvaja neke nove obrasce ponašanja i suočava se sa novim sistemom pravila koja treba poštovati i novim očekivanjima koja treba ispuniti.

Jedan od faktora rizika u školskom okruženju je školski neuspjeh. Autorica Meščić-Blažević (2007) navodi da kod pojedine djece i adolescenata koji u školi doživaljavaju neuspjeh dolazi do gubitka samopoštovanja, sampouzdanja, razvijanja osjećaja nekompetentnosti što je svakako faktor razvoja poremećaja u ponašanju. Osim školskog neuspjeha prema ovoj autorici faktori rizika u školskom okruženju mogu biti i razni disciplinski problemi, agresivna ponašanja, socijalna izolacija vršnjaka, slaba potpora ili potpuni izostanak potpore nastavnika. Didaktički, metodički i komunikacijski postupci nastavnika u školama također su svojevrsna profesionalna antipedagogija i bijeg učenika u „asocijalnu samoću“. Pretrpani školski programi pridonose nepovoljnem stanju kada su upitanju rizična ponašanja. Ovakvo školsko okruženje predstavlja rizik za orijentiranje ka različitim oblicima neprihvatljivih ponašanja.

Pojedini autori kao rizične faktore u školskom okruženju navode: školski neuspjeh, siromašno akademsko postignuće, disciplinske probleme i nedostatnu privrženost školi (Williams, Ayers i Arthur, 1997; prema Kranželić-Tavra, 2002). Autorica Dryfoos (1997; prema Kranželić-Tavra, 2002) navodi niska očekivanja uspjeha, slabu predanost edukaciji, zaostajanje u školi i niske ocjene. Prema Šaljić (2014) sama škola može, svojom unutrašnjom strukturon i organizacijom rada i života predstavljati značajan faktor rizika za javljanje i razvoj nepoželjnih ponašanja kod učenika. S tim u vezi među faktorima rizika koji se smatraju posebno važnim navodi: odlike odnosa između nastavnika i učenika u nastavnom procesu, način donošenja, sadržaj i primjenu pravila ponašanja u školi, očekivanja od strane nastavnika u pogledu rezultata koje učenici treba da postignu u školskom radu, sadržaj i kvalitet saradnje škole i porodice i materijalno-tehničke uslove rada u školi. U nastavku teksta detaljnije su predstavljeni faktori rizika.

Odlike odnosa između učenika i nastavnika. Nastavnici u svom radu pored posredovanja znanja učenicima i pružanja pomoći u savladavanju nastavnog gradiva, imaju mogućnost uspostavljanja kvalitetnog odnosa koji uključuje povjerenje, podršku i razumjevanje. Ukoliko su nastavnici usmjereni samo na nastavne sadržaje i procese njihovog usvajanja, bez zainteresovanosti i odgovornosti za druge aspekte razvoja i funkcionisanja učenika, značajno se umanjuju mogućnosti za uspostavljanje značajnih interakcija između nastavnika i učenika (Fellegi, 2004; prema Šaljić 2014). Kvalitetan odnos između nastavnika i učenika ima pozitivan uticaj na buduće ponašanje učenika, njegovu privrženost školi i kvalitet angažovanja u nastavnim i vannastavnim aktivnostima, a samim tim i na školski uspjeh. Nastavnik predstavlja važnu osobu u životu djeteta obzirom na količinu vremena koje dijete provodi u školi. U svom radu svaki nastavnik se bar jednom susreo sa učenicima koji ispoljavaju određene probleme u ponašanju i ponašaju se neprimjereno očekivanjima, protive se nastavniku, narušavaju disciplinu i sl. Kod nastavnika se u tom slučaju na osobnoj razini mogu razviti negativni stavovi. Obzirom da su stavovi pokretač ponašanja, važno je da nastavnik osvjesti svoj negativni stav prema takvim učenicima i da zna kako se s njime nositi. Ukoliko nastavnik prihvata učenike onakve kakvi jesu i trudi se da adekvatnim odgojnim metodama i postupcima pruži pomoći i podršku učeniku to može imati značajan uticaj na promjenu učenikovog ponašanja, u suprotnom može doći do usložnjavanja problema u ponašanju koje učenik već ispoljava.

Način donošenja sadržaja i primjena pravila ponašanja u školi. Način na koji su pravila ponašanja definisana i postavljena i nedosljednost u njihovoj primjeni može predstavljati jedan od faktora rizika za razvoj rizičnih ponašanja kod učenika. U kontekstu načina donošenja pravila ponašanja važno je istaći da ona moraju biti jasno definisana. Sudjelovanje učenika u definisanju i postavljanju pravila ponašanja može značajno doprinjeti da učenici bolje prihvataju i poštuju postavljena pravila. Primjena postavljenih pravila ponašanja treba biti dosljedna, ne smije izostati reakcija na ispoljenja nepoželjna ponašanja. Vrlo je značajno i da se u školi podstiču i promovišu poželjna ponašanja. Onda kada ne izostane reakcija na ispoljenja poželjna i nepoželjna ponašanja, odnosno na ona koja su u skladu ili u suprotnosti sa postojećim pravilima, učenici će stvoriti jasnu sliku o tome koja ponašanja su dozvoljena, a koja zabranjena.

Očekivanja nastavnika u pogledu rezultata koje učenici treba da postignu u školskom radu. Proučavanjem stručne literature može se zaključiti da je većina autora saglasna da visoka očekivanja od strane nastavnika djeluju pozitivno i podstiču učenike da ostvaruju što bolje rezultate, a da se niska očekivanja negativno odražavaju na učenikova postignuća, u smislu da učenici slabije savladavaju školsko gradivo i na druge aspekte razvoja učenika i njegovo ponašanje. Prema mišljenju nekih autora očekivanja nastavnika, koja nisu usklađena sa mogućnostima i sposobnostima učenika (bilo da su niska ili previše visoka), mogu imati negativne posljedice po učenike u vidu nedostatka motivacije, frustriranosti previsokim očekivanjima, negativnog odnosa prema školi (Scott i sur., 2001, Sprague i Walker 2000; prema Šaljić, 2014b), navedeno se može posebno negativno odraziti na djecu sa emocionalnim ili problemima u ponašanju, kod kojih može doći do zaostajanja u savladavanju školskog gradiva. Stoga, važno je istaći da očekivanja nastavnika u pogledu rezultata koje učenici treba da postignu prije svega trebaju biti realna i u skladu sa mogućnostima i sposobnostima učenika.

Sadržaj i kvalitet saradnje škole i porodice. Saradnja porodice sa školom je dvosmjeren proces, da bi ona bila efikasna incijativa za saradnju mora da bude obostrana. Saradnja škole i porodice omogućava formiranje potpunije slike o ponašanju djeteta čime se omogućava pružanje pravovremene i odgovarajuće podrške djetetu. Nedovoljna uključenost roditelja u školski život i rad predstavlja rizik za pojavu rizičnih ponašanja kod učenika. S tim u vezi Bevridge (2005; prema Šaljić, 2014b) ističe da slaba saradnja, nedovoljna zainteresovanost nastavnika i roditelja, ali i neinformisanost o različitim oblicima saradnje između škole i porodice, mogu predstavljati značajne faktore rizika u školskoj sredini. Može se zaključiti da je uključenost roditelja u školski život i rad i pravovremena informiranost roditelja o ponašanju djeteta u školi veoma značajna.

Materijalno-tehnički uslovi rada u školi. U kontekstu materijalno-tehničkih uslova rada u školi može se govoriti o uređenosti i opremljenosti školskog prostora sredstvima za rad. Uređen i čist prostor predstavlja osnovne uslove za rad ali i doprinosi da se učenici osjećaju prijatno i razvijaju pozitivan odnos prema školi. Šaljić (2014b) kao jedan od faktora rizika koji se može povezati sa uslovima rada u školi navodi veličinu škole. U školama koje pohađa prevelik broj učenika umanjuje se mogućnost uspostavljanja individualizovanog pristupa učenicima. Navedeno objašnjava ističući da se posljedice ogledaju u nedovoljnem poznavanju karakteristika učenika, nedovoljnoj saradnji sa porodicom što se odražava na nemogućnost kreiranja adekvatnog plana podrške koji će biti u skladu sa mogućnostima i potrebama djeteta.

Kao jedan od faktora rizika u kontekstu materijalno-tehničkih uslova rada u školi ističe se i neadekvatna primjena sigurnosnih mjera kao što su videonadzori i sl. kojima se pokušava obezbijediti red i sigurnost, prema nekim istraživanjima pogrešna primjena sigurnosnih mjera može izazvati kod učenika negativne emocionalne reakcije (Šaljić, 2014b).

1.3.2. Faktori zaštite

Škola predstavlja idealnu sredinu u kojoj je moguće jačati zaštitne faktore koji pomažu učenicima da prevaziđu različite negativne uticaje koji mogu biti uzrok pojave i razvoja rizičnih ponašanja. Doll i Lyon (1998; prema Šaljić, 2014b) smatraju da ona predstavlja sredinu sa najviše zaštitnih potencijala, jer obiluje mogućnostima za razvijanje dječjih kompetencija, sposobnosti, sklonosti. Uvidom u stručnu literaturu može se zaključiti da je u osnovi zaštitnih faktora u školskoj sredini stvaranje pozitivne školske klime u kojoj vlada pozitivna, podsticajna i podržavajuća atmosfera u kojoj se učenici osjećaju prihvaćeni i razvijaju pozitivne odnose prema školi i osjećaj privrženosti školi, atmosfere u kojoj je moguće uspostaviti uspješne i kvalitetne odnose sa odraslim i vršnjacima i da škola kroz ostvarivanje svoje odgojno-obrazovne uloge doprinosi pozitivnom razvoju učenika i usvajajući prosocijalnih normi i poželjnih obrazaca ponašanja. Autorica Dryfoos (1997; prema Kranželić-Tavra, 2002) navodi kako škola koja je podržavajuća, ali pruža i izazove, može izvršiti snažan utjecaj na živote mladih ljudi. Iskustva uspjeha u školi prema ovoj autorici ne moraju nužno uključivati akademski uspjeh, ali mogu biti povezana sa sportskim ili muzičkim uspjehom, postizanjem pozicije odgovornosti u školi, razvijanjem dobrih veza s učiteljima ili socijalnim uspjehom među vršnjacima.

Pojedini autori povezanost sa školom smatraju zaštitnim faktorom u školskom okruženju. Hawkins i sar. (1997; prema Kranželić-Tavra, 2000) osmislili su model socijalnog razvoja. Model postavlja hipotezu prema kojoj povezanost sa školom predstavlja važan element u podupiranju kasnijeg akademskog postignuća, ali i u prevenciji rizičnih ponašanja. Povezanost sa školom je produkt procesa interakcije između djeteta u razvoju i socijalne okoline.

Autor navodi da razina te povezanosti ovisi o tri elementa: Prvo, stupanj do kojeg sama škola otvara mogućnosti djeci i mladima u razvoju da aktivno sudjeluju u obrazovnom procesu. Aktivno sudjelovanje učenika u školovanju jedna je od važnih karakteristika uspješnih škola. Prilike za aktivno sudjelovanje trebale bi biti razvojno prikladne učenikovoj trenutnoj razini vještina kako bi motivisale učenika za angažovanje u procesu učenja. Drugo, vještine ili kompetentnosti također razvija povezanost sa školom, a radi se o kognitivnim, socijalnim i emocionalnim vještinama. Što je veća razina do koje učenik posjeduje i koristi ponašajne, kognitivne, emocionalne i interpersonalne vještine potrebne za suočavanje s uvjetima u školskom okruženju, to je vjerovatnije da te uvjete u školi percipira kao pozitivne. S jedne strane to je rezultat osobnog pozitivnog iskustva i zadovoljstva, ali i rezultat vanjskog podržavanja vještina od strane okruženja. Prepoznavanje i podržavanje vještog uključivanja predstavlja treći element koji doprinosi povezanosti sa školom.

U pogledu zaštitnih faktora u školskom okruženju autorica Mešić–Blažević (2007) kroz definisanje pravaca pedagoške prevencije nepoželjnih oblika ponašanja navodi senzibiliziranost nastavnika ističući da će samo takvi nastavnici moći razumjeti i prihvati učenike te s njima uspostaviti pozitivan prijateljski odnos, temeljen na međusobnom prihvaćanju, povjerenju i poštovanju. Također ističe da je doživljaj uspjeha u školi jedan od bitnijih zaštitnih faktora u primarnoj prevenciji poremećaja u ponašanju. Da bi učenici bili uspješni i zadovoljni u školi, nužno je nastavni proces prilagoditi sposobnostima svih učenika. Primjenom odgovarajućih nastavnih metoda treba omogućiti učenicima aktivan odnos prema nastavnim sadržajima kako bi se svim učenicima pružila mogućnost da razviju svoje potencijale, izraze kreativnost, razviju kritičko mišljenje i dožive uspjeh.

Prema nekim autorima postoji niz psihosocijalnih zaštitnih faktora povezanih sa dobrim obrazovnim rezultatom, a koji uključuju dobre vještine rješavanja problema, čitanje na razini hronološke dobi ili više, sposobnost ostvarivanja i održavanja dobrih odnosa sa vršnjacima i odraslima, pristupačnost, smisao za humor te prisustvo odrasle osobe kao mentora u školi. Znači, za uspjeh obrazovnog procesa nisu bitne samo kognitivne vještine, kao i vještine rješavanja problema već i socijalne kompetentnosti u obliku opće pristupačnosti i sposobnosti za ostvarivanje i održavanje dobrih odnosa sa vršnjacima i odraslima (Vance, Fernandez i Biber, 1998; prema Kranželić-Tavra, 2000).

Većina autora saglasna je da pozitivni uticaji školske sredine zavise od definisanih normi i pravila ponašanja u školi, visokih očekivanja nastavnika u pogledu školskih postignuća učenika, podsticanja motivacije učenika za uključivanje i učestvovanje u vannastavnim aktivnostima, pozitivnih primjera i uticaja odraslih članova školskog kolektiva, stepena podrške, brige i pomoći koju nastavnici pružaju učenicima, osjećaja pripadnosti i vezanosti učenika za školu i pozitivnih stavova prema školi i vršnjačkih odnosa koje odlikuje uzajamno podržavanje i prihvatanje (Šaljić, 2014b).

2. TEMELJI USPJEŠNOG OSTVARIVANJE PREVENTIVNE FUNKCIJE ŠKOLE

2.1. Normativna utemeljenost prevencije rizičnih ponašanja

Osnove odgojno-obrazovnog rada u školi utemeljene su normativima kojom se definišu osnovni principi, ciljevi i zadaci odgojno-obrazovnog rada. Definišu se i procedure i zahtijevi u pogledu zaštite učenika od izloženosti različitim rizicima i procedure promovisanja prosocijalnih oblika ponašanja. Normativna osnova kojom se definiše pravac preventivne djelatnosti škole nije dovoljan uslov za ostvarivanje njene preventivne funkcije. Prema tome, za postizanje postavljenih ciljeva prevencije neophodno je osigurati uslove za sprovođenje zakonskih normi i odredbi u praksi, vršiti evaluaciju mjera propisanih postojećim zakonskim propisima i na osnovu toga uočavati potrebu za njihovim preispitivanjem i unapređivanjem (Bašić, 2009). U tom smislu svaka škola organizuje, planira i programira aktivnosti odgojno-obrazovnog rada, kao i aktivnosti preventivnog djelovanja. Prema Šaljić (2014b) programiranje preventivne djelatnosti škole može da se zasniva na: kreiranju pozitivnog i podsticajnog okruženja za učenje i razvoj, integriranju preventivne djelatnosti u nastavni proces (izborom metoda i oblika rada kojima će se doprinositi povezivanju nastavnog procesa sa prevencijom nepoželjnih i podsticanjem prosocijalnih ponašanja, integriranjem tema iz oblasti prevencije različitih oblika nepoželjnih ponašanja u nastavne sadržaje pojedinih nastavnih predmeta itd.), poboljšavanju kvaliteta i raznovrsnosti vannastavnih aktivnosti, unapređivanju interpersonalnih odnosa svih učesnika vaspitno-obrazovnog procesa, unapređivanju participacije učenika, nastavnika, roditelja u radu i životu škole i unapređivanju nastavničkih i roditeljskih kompetencija planiranjem stručnog usavršavanja nastavnika u oblasti prevencije nepoželjnih ponašanja i organizovanja obrazovnih programa za roditelje itd.

2.2. Stručna osposobljenost ključnih ljudi u školi (nastavnika, stručnih saradnika, direktora)

Stručna osposobljenost ključnih ljudi (nastavnika, stručnih saradnika i direktora) koji se kroz svoj radni angažman u školi u kojoj su zaposleni bave prevencijom rizičnih ponašanja predstavlja važan preduslov za uspješno ostvarivanje preventivne funkcije škole. Autorice Fajdetić i Šnidarić (2012) ističu da stručni saradnik pedagog, kao uostalom i učitelji, nastavnici i drugi odgojno-obrazovni radnici kreiraju i organiziraju mogućnosti učenika za učenje, naglašavajući da je potrebno razviti specifične kompetencije kako bi se kvalitetno obavljala profesionalna zadaća neposrednog odgojno-obrazovnog rada. Navode i da puočavanje, samo po sebi, više nije dovoljno, jer vladanje obrazovnim procesom znači planiranje, provođenje i evaluiranje odgojno-obrazovne pojavnosti te praćenje razvoja obrazovanja sarađujući s institucijama u okruženju.

Autor Gajić (2011; prema Juričić, 2014) navodi da sposobnosti nastavnika, utemeljene na usvojenom znanju, iskustvu, rezultiraju nastavnim umijećem u planiranju, organizaciji, kontroli, vođenju i vrednovanju odgojno-obrazovnog procesa, na razini kreativnosti (stvaranje novih ideja, pristupa, aktivnosti) i na razini inovativnosti (primjeni kreativnih ideja). Prema ovom autoru u praktičnoj primjeni stečenog znanja nastavnik razvija vlastite sposobnosti koje su mu potrebne u poticanju učenika na samorazumijevanje (sposobnost i spremnost za komunikaciju, razumne i prihvatljive kompromise, nenasilno rješavanje sukoba i slično); na saradnju (timski rad, umreženo učenje); djelotvornosti (odlučivanje u pripremi za izvođenje nastave) te na samoorganizaciju (upravljanje osobnim procesom učenja, samovrednovanje). Uloga nastavnika ne može se samo posmatrati kroz posredovanje znanja iz određenog nastavnog predmeta. U njegovoj ulozi prepoznaje se mogućnost razvijanja kompetencija i podsticanja poželjnih obrazaca ponašanja kod učenika. Kompetencije stavlju naglasak: na učenikovo učenje - naučiti učiti (spremnost i sposobnost organizovanja i nadziranja vlastitoga učenja, sposobnost upravljanja vlastitim vremenom te sposobnost rješavanja problema, stjecanja, procjene i prihvaćanja novoga znanja); na vještinu komunikacije (sposobnosti izražavanja i tumačenja činjenica i osjećaja usmeno i ili pisano na primjereni način), na kritičko mišljenje (kritička upotreba informacija); postavljenje životnih ciljeva (svjesno formiranje osobnosti s individualnim, socijalnim i razvojnim posebnostima, duhovnim potrebama, obiteljskim i društvenim dužnostima); umijeće u rješavanju problema (sposobnosti uvažavanja specifičnih zahtjeva različitih problemskih situacija), na timski duh

(raditi u timu - intenzivna i korektna saradnja kako bi se postigli specifični i zajednički ciljevi, sposobnost timskog rada (Jull, 2013; prema Juričić, 2014).

Nastavnici kroz proces obrazovanja usvajaju potrebna znanja iz oblasti psihologije i pedagogije. Odgovarajuća saznanja iz oblasti psihologije i pedagogije mogu predstavljati snažan oslonac za preduzimanje preventivnih, dovoljno osjetljivih, dosljednih, uzrasno i razvojno odmijerenih akcija i odgovora nastavnika na okolnosti i događaje u učionici (Emmer i Stough, 2001; prema Šaljić, 2014a). Obzirom na važnost uloge nastavnika u prevenciji rizičnih ponašanja kod učenika vrlo je značajno obezbijediti mogućnost dodatne edukacije iz oblasti prevencije. Prema Šaljić (2014a) stručno usavršavanje nastavnika u oblasti prevencije rizičnih ponašanja učenika može da se temelji na sljedećim važnim oblastima i temama: razvojne karakteristike djece različitog uzrasta, priroda i mehanizmi razvoja rizičnih ponašanja, interpersonalni odnosi nastavnika i učenika, mogućnosti i efekti primjene različitih didaktičko-metodičkih rješenja u nastavi, mogućnosti i efekti primjene različitih vaspitnih mjera i postupaka, razvijanje saradničkih i partnerskih odnosa s porodicom. Webster-Sratton i Reid (2010; prema Šaljić, 2014a) smatraju da se saznanja o razvojnim karakteristikama učenika određenog uzrasta i postojanju razlika u sposobnostima, temperamentu i drugim individualnim svojstvima smatraju značajnom oblašću stručnog usavršavanja nastavnika jer su prepostavka razumjevanja potreba, mogućnosti, interesovanja učenika, kao i mogućih promjena u ponašanju u pojedinim razvojnim fazama (posebno u adolescentnom periodu). U vezi s tim, Šaljić ističe da se upravo na razumjevanju potreba učenika bazira individualizovani pristup u odgojno-obrazovnom radu i pružanje odgovarajućih vidova podrške njihovom razvoju.

Stučni saradnici su obično nosioci mjera i aktivnosti koje se preduzimaju u okviru ostvarivanja preventivne funkcije škole. Iako posjeduju dobre profesionalne kompetencije u oblasti prevencije rizičnih ponašanja i razvojnih karakteristika i potreba učenika i kod njih se javlja potreba dodatne edukacije obzirom na složenost problema rizičnih ponašanja i njegove prevencije. S tim u vezi Šaljić (2014b) ističe da dodatno usavršavanje stručnih saradnika u oblasti prevencije rizičnih ponašanja može doprinjeti boljoj efikasnosti u planiranju i realizaciji preventivnih mjera i aktivnosti, boljoj efikasnosti u radu sa nastavnicima kojima stručni saradnici pružaju podršku u cilju unapređenja nastavnog procesa kao i uspešnjem radu direktno sa učenicima kojima je potrebna dodatna podrška, odnosno učenicima u riziku.

Prema autoricama Fajdetić i Šnidarić (2014) domenu kompetencija stručnih saradnika karakteriziraju kompetencije koje podrazumijevaju pedagoške vještine i vladanje obrazovnim procesima. Pedagoške vještine vezane su uz sposobnost neposrednog odgojno-obrazovnog rada s učenicima, koje stručni saradnik može i motivirati i nadgledati. Navedeno zahtijeva ovladavanje pedagoškom teorijom i praksom, a temeljni preduvjet za uspjeh je kvalitetna komunikacija, međusobno djelovanje uz empatiju i vještina uspostave kvalitetnog međuljudskog odnosa. Međutim, pedagoške vještine nisu dovoljne, jer da bi osoba bila kompetentna u pedagoškoj domeni, potreban je prenosivi multifunkcionalni sklop znanja, vještina, navika, vrijednosti i stavova vezanih za vladanje obrazovnim procesima.

Važnost stručne osposobljenosti direktora ogleda se u značaju njegove uloge u školi koja podrazumjeva prvenstveno planiranje i organizovanje odgojno-obrazovnog rada. Kvalitetnim načinom vođenja u školi se postiže pozitivna klima i uslovi u kojima je učenicima omogućen zdrav rast i razvoj. Škola koja predstavlja sigurno i podržavajuće okruženje za dijete može ostvariti dobre rezultate kada je upitanju preventivno djelovanje. Vođenje se odnosi na usklađivanje ljudskoga potencijala s ciljem optimalnoga ostvarivanja ciljeva odgojno-obrazovnog procesa (Staničić, 2002; prema Čilić, 2018). Peko i sar. (2009; prema Čilić, 2018) navode kako su promjene u školama usmjerene na promjene organizacijskog razvoja škole i na promjene pedagoškoga vođenja, što zahtjeva profesionalizaciju ravnatelja koji bi trebao posjedovati odgovarajuće kompetencije za učinkovito vođenje. Autor Staničić (2002; prema Čilić, 2018) navodi da postoji pet ključnih kompetencija ravnatelja važnih za učinkovito vođenje, a to su: osobna, stručna, razvojna, socijalna i akcijska kompetencija koje im pomažu na putu prema boljem učenju i poučavanju te samoj kvaliteti škole. Stalno stručno usavršavanje direktorima bi omogućilo kontinuirano unapređivanje profesionalnih kompetencija koje bi doprinjele kvalitetnijem vođenju škole i poboljšanju uslova života i rada škole, a samim time i efikasnijem ostvarivanju njene preventivne funkcije.

2.3. Participacija učenika u školskom životu i radu

Prema mišljenju brojnih stručnjaka iz ove oblasti, pružanje učenicima mogućnosti učešća u školskom životu i radu može pozitivno uticati na postignute rezultate u učenju i razvoj učenika. Participacija učenika izraz je pod kojim se podrazumijevaju različite strategije koje učenicima nude mogućnost aktivnog uključivanja u odlučivanje na razini škole što je jedno od obilježja savremenih, demokratski orijentiranih škola (Flutter, 2007; prema Car, Jeđud-Borić, 2016). Participacija djece u školi, prema savremenim shvaćanjima nadilazi puko sudjelovanje djece u vijećima učenika te se odnosi na razvijanje holističkog pristupa koji omogućuje svim učenicima da sudjeluju, budu konsultovani i uključeni u odlučivanje u sve elemente života škole kao zajednice (Cannon, 2012; prema Car, Jeđud-Borić, 2016). Autorica Širanović (2012; prema Car, Jeđud-Borić, 2016) smatra da bi savremene škole trebale prije svega biti interkulturno osjetljive na način da osiguraju dijalog učitelja i učenika koji će omogućiti da se perspektiva djece čuje i uvaži). Razina i način dječjeg sudjelovanja ovisi o obilježjima i mogućnostima pojedinog djeteta, ali i o organizacijskoj kulturi i klimi škole, odnosno o vrijednostima, normama, tradiciji i svakodnevici škole. S obzirom na to, dva temeljna pitanja vezana uz dječju participaciju su: ko govori/participira? i ko sluša/odlučuje? (Fielding, 2001; prema Car, Jeđud-Borić, 2016).

Prema Šaljić (2014b) učenici mogu da participiraju u donošenju odluka o pitanjima vezanim za organizaciju nastavnog procesa, pokretanju novih vannastavnih aktivnosti, utvrđivanju pravila ponašanja i kritetrijuma za nagrađivanje ili sankcionisanje učenika itd. Pojedini autori naglašavaju participaciju učenika u školskom životu i radu kao važnu odliku interpersonalnih odnosa i svakodnevnog života škole koja se ne vezuje samo za formalne procedure, kao što je formiranje tijela i organa putem kojih se ostvaruju i uvažavaju prava, mišljenje i stavovi učesnika odgojnoobrazovnog procesa (Thornber, Elvstrand, 2012; prema Šaljić, 2014).

Ivić i sar. (2001) navode da se zaključci o tome da li učenici zaista učestvuju u procesu odlučivanju mogu izvesti na osnovu nekoliko važnih kriterija među kojima su: obavještenost i razumjevanje pitanja, problema i aktivnosti o kojima učenici treba da odlučuju ili u kojima treba da učestvuju, obavještenost učenika o toku i ishodu aktivnosti i o njihovim posljedicama po njih same, mogućnost da učenici učestvuju u donošenju odluka o pokretanju aktivnosti i o svom učešću u njima i mogućnost da učenici sami iniciraju određene aktivnosti i da upravljaju tokom aktivnosti ili bar jednim njenim dijelom.

Autori Mager i Nowak (2012; prema: Šaljić, 2014) smatraju da participacija učenika u školskom radu i životu može doprinjeti pozitivnim ishodima i promjenama na ličnom planu učenika i nastavnika, u interpersonalnim odnosima i u cjelokupnom radu i životu škole. Oni također navode da participacija učenika doprinosi građenju autoriteta nastavnika na demokratskim osnovama, uspostavljanju saradničkih odnosa sa učenicima, razvijanju sposobnosti i spremnosti da se sasluša i uvaži mišljenje drugih učesnika obrazovno-vaspitnog procesa. Flutter (2007; prema Car, Jeđud-Borić, 2016) smatra da dječja participacija pomaže nastavnicima da steknu nove uvide i prilagode način učenja i nastavni sadržaj potrebama djece.

2.4. Saradnja škole sa porodicom

Većina stručnjaka iz ove oblasti saglasni su da saradnja škole sa porodicom predstavlja jedan od bitnih temelja uspješnog ostvarivanja preventivne funkcije škole. Svoju ulogu u odgoju i socijalizaciji djeteta škola ostvaruje kroz partnerski odnos sa porodicom. Radi se o dvosmjernom procesu, a pozitivni efekti saradnje vidljivi su samo u slučaju kada incijativa za saradnju postoji kod obje strane. Porodica za školu predstavlja značajan izvor informacija o ponašanju djeteta i njegovom sveukupnom funkcionisanju. Informacije koje može pružiti porodica veoma su značajne kako bi se na adekvatan način pristupilo izradi plana mjera i aktivnosti za učenike u riziku. Saradnja sa porodicom jednak je važna i tokom realizacije i evaluacije preventivnih mjer i aktivnosti koje se primjenjuju.

Autorice Demidžić-Kristiansen i Šarkinović (2013) ističu da uloga roditelja kao partnera u različitim vannastavnim aktivnostima, obilježavanju značajnih i aktuelnih događaja, sudjelovanju u zajednici koja uči, aktivno djeluje na unapređenje kvalitete života i razvoja svakog učenika i njegove porodice. Pitanje partnerstva porodice i škole smatraju najbitnijim pitanjem pedagoške prakse i teorije te iz tog razloga ističu i značaj razvijanja dobrih saradničkih odnosa. Ukazuju i na značaj modela saradnje između nastavnika i roditelja koji je zasnovan na ravnopravnosti, iskrenosti, a koji ima za cilj da se pruži podrška svakom djetetu, roditelju, a i nastavniku.

U tom smislu ističu da je važno da i roditelji i nastavnici budu svjesni da predstavljaju jedanku važnu kariku u odrastanju djeteta i da se samo timskim radom može postići kvalitet i ostvariti postavljeni ciljevi koji se odnose na učenje i pravilno odrastanje djece. Važnim smatraju programe edukacije roditelja i nastavnika kako bi se putem njih utjecalo na međusobno usaglašavanje svijesti, stavova, pedagoške kulture i prakse kako jednih tako i drugih. U pogledu saradnje sa roditeljima autorice pominju vlastita iskustva u praktičnom radu navodeći kako su se susretale s roditeljima koji nisu imali priliku da se edukuju i koji su bili nedovoljno upoznati s radom škole i načinima kako uče djeca, te da se to negativno odražavalo na učeničko odrastanje i prilagođavanje učenika u školi. Navode da je u pogledu ostvarivanje kvalitetne saradnje sa roditeljima veoma značajno podsticati roditelje da sudjeluju u aktivnostima i uspostave komunikaciju i interakciju sa svim prisutnim stvarajući jednu prijateljsku atmosferu u kojoj će se roditelji osjetiti dobrodošlim i imati mogućnost razmjenjivati svoje ideje, postavljati pitanja i izlagati svoje prijedloge i sugestije.

O važnosti saradnje škole i porodice govore i autori Hoover-Dempsey i Jones (1997; prema Škutor, 2014) navodeći da odgovornost prema djetetovim obrazovnim ishodima pripada roditeljima podjednako kao i učiteljima. Shodno tome, roditelji trebaju biti aktivni u ispunjavanju svojih obaveza u pružanju pomoći djeci u obrazovanju a to uključuje aktivnu potporu djetetu u njegovom učenju. S druge strane, pasivna uloga roditelja u odnosu prema školi odražava se u uvjerenju da je škola primarno odgovorna za djetetove obrazovne ishode te da roditelji trebaju djelovati samo na poziv iz škole. Uzajamnom podrškom i saradnjom porodice i škole stvaraju se uslovi u kojima se učenici osjećaju sigurno i podržano, čime se doprinosi razvijanju pozitivnog odnosa prema školi i manjem prisustvu rizičnih oblika ponašanja. Iz tih razloga, saradnja porodice i škole smatra se jednim od najznačajnijih činilaca prevencije antisocijalnog ponašanja djece i mladih (Patrikakou i sur., 2005; prema Šaljić, 2014b).

Prema Šaljić (2014b) uspostavljanje kontinuirane i efektivne saradnje između porodice i škole utemljeno je na sljedećim pretpostavkama:

1. otvorenost i spremnost školskog osoblja, tj. nastavnika, da roditelje uključe u određene aktivnosti, što treba da bude praćeno razvijanjem pozitivnih stavova i uvjerenja nastavnika o učešću roditelja i njihovom sposobljenosti za uspostavljanje pozitivnih interpersonalnih odnosa sa njima;

2. upoznavanje roditelja sa funkcionisanjem školske institucije, tj. sa organizacijom rada i života škole;
3. uvažavanje kapaciteta, potreba i mogućnosti roditelja da se uključe u određene aktivnosti, što prepostavlja upoznavanje roditelja sa različitim mogućnostima njihovog angažovanja u školskim aktivnostima, prilagođavanje rasporeda i vrsta aktivnosti namjenjenih roditeljima njihovim obavezama i sklonostima prema određenim aktivnostima;
4. formiranje školskog tima sastavljenog od predstavnika nastavnika i roditelja koji zajednički donose odluke, rješavaju tekuće probleme i kreiraju program saradnje porodice i škole i različitih oblika učešća roditelja u radu i životu škole;
5. organizovanje obuke za roditelje u cilju pružanja podrške njihovom učešću u školskim aktivnostima, kao i jačanja njihovih roditeljskih kompetencija;
6. pružanje roditeljima povratne informacije o njihovom učešću u radu i životu škole.

2.5. Saradnja škole sa lokalnom zajednicom

Saradnja sa lokalnom zajednicom također je veoma značajna za uspješno ostvarivanje preventivne funkcije škole. Autorica Lučić (2014) ističe da saradnja škole sa lokalnom zajednicom ima za cilj jačanje i razvijanje kapaciteta škole. Pri tome smatra da je u prevenciji poremećaja u ponašanju učenika najvažnija saradnja sa centrima za socijalni rad. Osim centara za socijalni rad, škola treba intenzivno da sarađuje i sa ostalim sportskim, zdravstvenim, naučnim, vjerskim, umjetničkim, kulturnim, humanitarnim i drugim institucijama i udruženjima građana na području na kojem djeluje. Prema mišljenju autorica Kovač i Buchberger (2013) uspješna i održiva saradnja škole i lokalne zajednice smatra se bitnim indikatorom postizanja kvalitete škole i obrazovnog sistema, bitnom prepostavkom održivosti obrazovnih reformi i jačanja profesionalnog kapaciteta škola i školskih djelatnika.

Autorica Šaljić (2014b) smatra da saradnja škole sa lokalnom zajednicom značajno doprinosi uspješnjem ostvarivanju odgojno-obrazovne funkcije škole i postizanju pozitivnih ishoda u učenju, ponašanju i razvoju učenika. Podrazumjeva uključivanje relevantnih društvenih subjekata u planiranje i realizaciju odgojno-obrazovnog rada. Subjekti iz lokalne zajednice mogu ponuditi različite sadržaje u pogledu vanškolskih ili pružiti pomoć školi u realizaciji školskih aktivnosti. U ovom kontekstu za primjer se može uzeti saradnja škole sa nevladinim organizacijama koje se bave prevencijom nekih oblika rizičnih ponašanja. Angažman nevladinih organizacija u saradnji sa školama može doprinijeti uspješnijoj prevenciji. U nevladinom sektoru koji se bavi ovim pitanjem angažovani su stručnjaci ili studenti volonteri čija su profesionalna usmjerenja: pedagog, psiholog, socijalni radnik, što znači da posjeduju određene kompetencije za provođenje mjera i aktivnosti s ciljem prevencije rizičnih ponašanja.

3. MJERE I AKTIVNOSTI PUTEM KOJIH SE OSTVARUJE PREVENTIVNA FUNKCIJA ŠKOLE

3.1. Preventivno djelovanje usmjereni na učenike

U osmišljavanju i realizaciji preventivnih mjera i aktivnosti uglavnom se polazi od procjene faktora rizika i faktora zaštite. Proučavanjem stručne literatru može se zaključiti da glavni cilj preventivnog djelovanja treba da bude podsticanje pozitivnog razvoja učenika i usvajanje prosocijalnih obrazaca ponašanja. U pogledu preventivnog djelovanja usmjerenog na učenike stručnjaci su saglasni da je veoma korisno ulagati u životne vještine, koje se realizuje putem programa koji imaju za cilj razvijanje različitih kompetencija učenika. Pojedini autori smatraju da su najvažniji preventivni programi usmjereni prema pozitivnom razvoju djece oni koji imaju empirijsku utemeljenost i dokaze o učinkovitim uticajima, a provode se promovisanjem pozitivnih veza, jačanjem otpornosti, razvijanjem kompetencija (socijalnih, emocionalnih, kognitivnih, moralnih, ponašajnih), osnaživanjem pozitivnog identiteta, osnaživanjem vjerovanja u budućnost, razvijanjem brige za prepoznavanjem pozitivnih ponašanja te osnaživanjem prosocijalnih normi (Catalano i sar., 1998; prema Bašić, 2008).

Autor Bloomduist (1996; prema Žižak, 2003) smatra da je trening socijalnih vještina potreban svoj onoj djeci koja tokom svog razvoja kasne na području samokontrole, socijalnog, akademskog i emocionalnog razvoja. S tim u vezi Greshman (1997; prema Žižak, 2003) naglašava da niti jedna druga kategorija ponašanja nije toliko značajna za adaptirano funkcionisanje mladih sa problemima u ponašanju kao socijalne vještine. Prema ovom autoru treninzi socijalnih vještina protječu na tri razine: prvo, usvajanje ili učenje socijalne vještine, drugo, poticanje primjene ili vježbanje vještine i treće, omogućavanje generalizacije ili prijenosa vještine u druge socijalne kontekste.

Kada je upitanju sadržaj programa razvijanja socijalnih vještina, njihove osnovne komponente navodi Spence (2003) a to su: usvajanje poželjnih obrazaca ponašanja putem učenja po modelu, diskusija, igranja uloga, pozitivnih povratnih informacija o ispoljenom prosocijalnom ponašanju, primjene i praktikovanja novostečenih znanja i vještina; učenje pravilnog opažanja i tumačenja ponašanja drugih i različitih socijalnih situacija; učenje tehnika samokontrole i introspekcije; učenje konstruktivnog rješavanja problema koje obuhvata identifikaciju

problema, sagledavanje mogućih rješenja, predviđanje posljedica i odabir najprikladnijeg rješenja.

U okviru preventivnih intervencija usmjerenih na učenike autorica Šaljić (2014b) navodi i tematska predavanja, te programe koji imaju za cilj razvijanje i jačanje pozitivnih vršnjačkih odnosa i mentorske programe. Realizacija tematskih predavnja npr. o štetnosti PAS, vršnjačkom nasilju, alkoholizmu i sl. odvija se s ciljem sprečavanja navedenih pojava. Usmjereni su, kako navode Žunić-Pavlović i sar. (2010; prema Šaljić, 2014b) na unaprjeđivanju nivoa znanja i obavještenosti učenika o različitim oblicima problema u ponašanju. Isti autori ističu da tematska predavanja mogu biti uspješna jedino ukoliko se primjenjuju u kombinaciji sa drugim intenzivnjim intervencijama (npr. sa treningom socijalnih veština) u okviru obuhvatnih programa sa više komponenata. Kada su upitanju programi razvijanja jačanja pozitivnih vršnjačkih odnosa ističu se programi vršnjačkog podučavanja kojima se kroz zajedničke aktivnosti podstiče saradnja, uzajamno pomaganje, prihvaćanje i podržavanje. Svrha programa vršnjačkog podučavanja je pružanje podrške vršnjacima u savladavanju nastavnog gradiva. Prema Bašić (2009) u programima zasnovanim na vršnjačkom pomaganju dobit imaju i učenici koji pružaju pomoći i oni koji je primaju, jer se kroz takve odnose razvija tolerancija, saradnja, odgovornost, adekvatno nošenje sa problemima, sticanje različitih praktičnih vještina.

Mentorski programi još su jedan oblik preventivnog djelovanja usmjerenog na učenike. Hemphill i Smith (2010; prema Šaljić, 2014b) navode da mentorski programi imaju za cilj da visokorizičnim učenicima (kao i onima kod kojih postoje problemi u ponašanju) profesionalnu podršku pruža odrasla osoba (volonter) kroz individualizovan pristup i odnos „jedan na jedan“. Kroz rad sa učenicima mentori su posvećeni razvijanju različitih kompetencija, pružanju pomoći u savladavanju školskog gradiva, kvalitetnijem organizovanju učenikovog slobodnog vremena i slično. Mentorski program „Stariji brat, starija sestra“ je primjer efektivnog mentorskog programa koji je veoma zastavljen i kod nas.

3.2. Preventivno djelovanje usmjereni na roditelje

Na osnovu proučavanja stručne literature može se uočiti da je većina stručnjaka iz ove oblasti saglasna da partnerstvo škole i porodice ima pozitivan uticaj na cijelokupan razvoj djeteta.

Aktivno sudjelovanje roditelja u učenju njihove djece, prema autorici Škutor (2014), može se postići kroz dvosmjernu komunikaciju preko koje škole ne samo da nude informacije, nego i slušaju prijedloge roditelja. Navodi da poticanje učinkovitosti preko roditeljske uključenosti može zahtijevati da škole razviju vještine slušanja roditeljskih potreba, kako bi pokazale veću fleksibilnost kada su upitanju roditelji njihovih učenika. U pogledu preporuka za unapređenje partnerstva i porodice autorica navodi da je od velike važnosti postojanje komunikacije podijeljene odgovornosti između porodice i škole (na primjer uloge, zadaci, partnerski ugovori). Također, ističe da bi škole trebale povećati razinu osjetljivosti na potrebe roditelja, posebno onih čija su djeca manje uspješna u školi. Prema ovoj autorici škole u saradnji sa roditeljima treba da nastoje pronaći različite načine kako bi se stvorili uvjeti koji potiču učenička kognitivna, socijalna i emocionalna učenja.

Preventivne mjere i aktivnosti usmjereni na roditelje najčešće se realizuju podučavanjem roditelja efektivnim odgojnim metodama i postupcima odgoja djece, upoznavanjem roditelja sa pravilima ponašanja u školi i upoznavanjem roditelja sa pravima, obavezama i odgovornostima učenika i njih kao roditelja.

Upoznavanje roditelja sa pravilima ponašanja škole i informisanje o pravima, obavezama i odgovornostima učenika i njih kao roditelja može imati preventivno dejstvo samo ukoliko roditelji razumiju svrhu takvog informisanja i imaju incijativu za saradnju sa školom. Autorica Škutor (2014) kao jedan od načina za unapređenje partnerstva porodice i škole navodi održavanje radionica sa roditeljima i nastavnicima čime bi se poboljšala razmjena informacija o učenicima. U pogledu podučavanja roditelja efektivnim odgojnim metodama i postupcima odgoja djece, autori Hemphill i Smith, Welsh i Farrington (2010; prema Šaljić, 2017) navode da roditelji mogu da se podučavaju savladavanju tehnika uspješnog rešavanje sukoba, aktivnog slušanja i slanja „ja poruka”; uspostavljanju jasnih očekivanja u odnosu na ponašanje djeteta, primjeni jasnih i dosljednih pravila ponašanja i u skladu s tim odgovarajućih nagrada i kazni; odmijerenom i dosljednom nadzoru i kontroli djece itd.

Podučavanje roditelja realizuje se kroz različite metode i oblike rada, kao što su: kratka predavanja, prikazivanje video-snimačkih efektivnih vaspitnih postupaka, grupne diskusije, domaće zadatke, interaktivno vježbanje, modelovanje, igranje uloga, praćenje ponašanja roditelja i sl.

Prema Šaljić (2014), programi prevencije namjenjeni roditeljima mogu imati za cilj informisanje i upoznavanje roditelja sa karakteristikama razvojnih faza i potreba njihove djece, što je posebno značajno u periodu adolescencije kada odnos roditelja i dijeteta može predstavljati okidač za pojavu antisocijalnih oblika ponašanja. Autorica smatra da sve navedeno može biti veoma korisno za one učenike koji odrastaju u porodičnoj sredini u kojoj vladaju neprilagođeni obrasci porodične interakcije i komunikacije (pod uslovom da sami roditelji uviđaju potrebu za unapređivanjem porodičnih odnosa).

Uključivanje roditelja u školski život i rad bitan je aspekt preventivnog djelovanja škole usmjerjenog na roditelje, s tim u vezi Bašić (2008) ističe da pored organizovanja obrazovnih programa za roditelje, škola može i treba da teži uspostavljanju intenzivnije saradnje sa roditeljima i njihovom uključivanju u rad i život škole, čime se doprinosi većoj uspješnosti preventivnih akcija usmjerenih prema djeci i mladima.

Prema autorici Breneselović (2013) učešće roditelja u odlučivanju obuhvata one aktivnosti koje omogućavaju roditeljima da učestvuju u procesu donošenja odluka u vezi sa školom. To može biti direktno učešće kroz koje rodielji imaju priliku da iznesu svoje mišljenje, očekivanja i zahtjeve (roditeljski sastanci, neposredni razgovori, ankete) i posredno učešće preko predstavnika u školskom odboru, kroz participaciju u vijeću roditelja ili kroz članstvo u udruženju roditelja.

3.3. Preventivno djelovanje usmjereno na organizaciju i unapređenje školskog rada i života

Na osnovu proučavanja stručne literature može se zaključiti da se u pogledu preventivnog djelovanja usmjerjenog na organizaciju i unapređenje školskog života i rada teži stvaranju pozitivne školske klime, odnosno stvaranju što povoljnijih i podsticajnijih uslova za učenje i razvoj djeteta. Prema mišljenju autorice Družinec (2019) svaka škola je istodobno i individualna organizacija koja ima posebnu organizaciju školskog života i vlastiti stav o vanjskom okruženju, dakle svoju specifičnu kulturu koja je različita od kulture drugih škola i prema kojoj je škola jedinstvena. Elementi školske kulture prema ovoj autorici su vrijednosti stavovi i uvjerenja zaposlenika, kulturne norme, odnosi, rituali, ceremonije, vodstvo, saradnja sa roditeljima i lokalnom zajednicom, kurikulum i nastava, organizacijski uvijeti, uređenje škole. Ovi elementi mogu svojim pozitivnim ili negativnim karakteristikama poticati ili ometati ostvarivanje odgojno-obrazovnih ciljeva i utjecati na međuljudske odnose u školi. Prema ovoj autorici škole u kojima vladaju saradnički odnosi, zajednički ciljevi, predanost radu, stručno usavršavanje djelatnika, dijeljenje odgovornosti, inovacije, saradnja sa roditeljima i društvenom zajednicom te zajedničko donošenje odluka karakteriše pozitivna školska kultura.

Prema mišljenju nekih autora škola koja u sklopu svog okruženja utječe na pozitivan razvoj učenika i prevenciju poremećaja u ponašanju može uspješno djelovati u tom smjeru ukoliko ostvari određene preduvjete koji se tiču sljedećih područja:

- 1) Vođenje škole - ako je kvalitetno i podržavajuće vođenje to stvara osnovu za modificiranje kvalitetnih preventivnih programa.
- 2) Akademска postignuća-akademске vrijednosti, saradnja zaposlenika, visoka očekivanja, praćenje napretka osnažuju i podupiru pozitivan razvoj učenika.
- 3) Disciplinski standardi – jasni, čvrsti, pravedni disciplinski standardi preduvjet su za stvaranje intrinzične motivacije za napredovanjem i učenika i učitelja.
- 4) Uključivanje svih djelatnika i učenika – aktivno uključivanje učenika i zaposlenika škole u proces učenja važno je zbog razvijanja osobne odgovornosti, te socijalne i emocionalne kompetentnosti.
- 5) Saradnja unutar i izvan škole – uspješno uključivanje porodice i šire zajednice u rad škole i edukaciju djece s ciljem podupiranja pozitivnog razvoja (Hawkins, 1997, Durlak, 1995, Kranželić-Tavra, 2003; prema Bašić, 2008).

Cilj preventivnih intervencija usmjerenih na organizaciju i unapređenje školskog života i rada, prema autorici Šaljić (2014b) odnosi se na jačanje zaštitnih faktora u školi koji se odnose na unapređenje školskih postignuća učenika, promovisanje i podsticanje poželjnih obrazaca ponašanja, unapređenje interpersonalnih odnosa nastavnika i učenika, podsticanje participacije značajnih subjekata u školskom životu i radu i procesu odlučivanja. Uvažavanjem individualizovanog pristupa u radu sa učenicima, koji omogućava adekvatno zadovoljavanje individualnih obrazovnih, razvojnih i drugih potreba djeteta i mlađe osobe, doprinosi prevazilaženju teškoča sa kojima se učenici suočavaju, bilo da je riječ o obrazovnim postignućima ili problemima u njihovom ponašanju, građenjem pozitivnih odnosa između nastavnika i učenika, kontinuiranim praćenjem napretka učenika i zajedničkim naporima nastavnika i učenika u procesu prevazilaženja teškoča u savladavanju nastavnog gradiva, doprinosi se unaprijeđivanju školskih postignuća učenika. Kada je upitanju podsticanje pozitivnih i očekivanih oblika ponašanja učenika autorica navodi da ono može da ima značajnu osnovu i podršku u uspostavljanju jasnih standarda i pravila ponašanja, koja proizilaze iz prava i odgovornosti svih učesnika školskog rada i života. Pravilima ponašanja u školi uređuju se interpersonalni odnosi i granice dozvoljenog i prihvatljivog ponašanja. Zahtijevi sa kojima bi pravila ponašanja na nivou škole trebala biti usklađena podrazumjevaju: definisanje osnovnih, ključnih pravila ponašanja koja su pozitivno formulisana i prilagođena uzrastu i potrebama učenika; definisanje razumljivih, prihvatljivih, usvojivih i primjenljivih pravila ponašanja; međusobno usaglašavanje pravila, tako da su pravila koja nastavnik uspostavlja u svom odjeljenju konzistentna sa pravilima na nivou škole; učešće učenika u procesu donošenja pravila i njihova saglasnost sa primjenom pravila; utvrđivanje i objašnjenje pozitivnih i negativnih posljedica koje slijede za učenička ponašanja koja su u skladu ili u suprotnosti s ustanovljenim pravilima ponašanja; isticanje pravila na vidljivom mjestu (Šaljić, 2017, str. 91).

Unaprijeđivanje odnosa između nastavnika i učenika je također važna determinanta efektivnosti preventivnih mjera i aktivnosti. Odnose između nastavnika i učenika, koje čini niz verbalnih i fizičkih interakcija koje uvećavaju vjerovatnoću postizanja boljeg uspjeha u učenju i primjerenijeg ponašanja učenika, kako navodi Hattie (2007, prema: Šaljić, 2014b) umnogome kreira sam nastavnik.

Prema autoricama Vlah i Posavec (2018) od nastavnika se očekuje da stvara pozitivne, humane, brižne odnose sa svim učenicima, a posebno sa učenicima sa teškoćama u emocionalnom razvoju i problemima u ponašanju, jer takvi učenici mogu i tvore konstruktivne odnose, posebno u školama gdje preovladava pozitivna, inkluzivna kultura s optimističnim učiteljima, kolegijalnost, međusobna povezanost i prihvatanje svih.

Prema Šaljić (2014b), pored navedenih mjera i aktivnosti realizuju se i druge mjere i aktivnosti koje također doprinose uspješnijoj realizaciji preventivne funkcije škole kao što su one koje se odnose na stvaranje bezbjednije i sigurnije sredine za djecu i mlade, tako što se uspostavlja kontinuiran nadzor učenika, preuređuje fizičko okruženje, koriguje raspored dnevnih aktivnosti i istovremeni boravak učenika različitog uzrasta u školi itd.

4. ULOGA KLJUČNIH AKTERA ŠKOLE U PREVENCIJI RIZIČNIH PONAŠANJA

4.1. Uloga nastavnika

Uloga nastavnika u prevenciji rizičnih ponašanja učenika veoma je značajna i složena. Studija Wernera i Smitha (1999, prema Kranželić-Tavra, 2000) ističe važnu ulogu učitelja i nastavnika u podupiranju zdravog razvoja djece, tako što će pružati pozitivni model, ne samo kao instruktori znanja već osobe u koje je moguće imati povjerenje i koje je moguće gledati kao model za pozitivnu osobnu identifikaciju.

Mogućnost preventivnog djelovanja nastavnika najprije se prepoznaće kroz proces organizovanja i realizacije nastavnog procesa. Autorica Digić (2017) navodi da je neophodno da se odvijaju određeni procesi koji su složeni i raznovrsni kako bi svi akteri nastavnog procesa ostvarili željene ciljeve. Istiće da tokom realizacije nastave kognitivni procesi imaju osnovnu ulogu u ostvarivanju obrazovnih postignuća, ali da je neophodno da istovremeno postoje i drugi psihološki procesi koji će djelovati podržavajuće (motivacioni, afektivni i dr.). Način da se svi neophodni procesi pokrenu i održe jesu ustvari brojne procedure koje nastavnici primjenjuju u nastavnom procesu što ustvari i predstavlja upravljanje nastavnim procesom koje obavlja nastavnik planirajući i realizirajući nastavu usmjerenu ka postavljenim ciljevima.

Vrlo je važno da nastavnik kroz svoj rad odgovarajućim metodama i tehnikama potiče i omogući aktivno učešće svih učenika u nastavnom procesu i motiviše ih za ostvarivanje što boljih školskih postignuća. Savremena nastava naglašava važnost aktivnog učenja i učenika kao aktivnog sudionika nastavnog procesa. Nastavnik u nastavnom procesu treba posvetiti jednaku pažnju i pružiti mogućnost sudjelovanja svim učenicima, a ne samo učenicima koji su interpersonalno stabilni. Ne treba zanemariti učenike koji imaju određene socijalne probleme i koji se teže samostalno uključuju u nastavni proces.

Prema mišljenju autora Rogersa (1977; prema Digić, 2007) nastavnik treba da stvori podsticajnu atmosferu u razredu, u kojoj može da se odvija suštinsko učenje, koje podrazumeva razvoj fleksibilnog, adaptivnog, kreativnog i slobodnog pojedinca, to može da učini na nekoliko načina: treba da bude kongruentan, a to znači da bude ono što jeste, svjestan svojih stavova i da prihvata svoja osjećanja; da prihvati učenika onakvog kakav on jeste i da razumije njegova osjećanja; da učeniku učini dostupnim izvore učenja, a ne da mu ih nameće; da kao osnovni oslonac koristi težnju učenika da se saomoostvare, a to znači da učenici žele da uče, ovladavaju novim stvarima i da stvaraju; funkcija nastavnika je da izgradi takve odnose i stvori takvu atmosferu u kojoj će ove prirodne težnje moći da se ostvare.

Primjenom različitih metoda i tehnika u nastavnom procesu, nastavnici mogu razvijati kod učenika socijalne i komunikacijske vještine. Prema mišljenju autorice Kralj (2014) djeca koja su izgradila odnos povjerenja s nastavnikom su socijalno kompetentnija u odnosima s vršnjacima. Škola i razred djetetu pružaju brojne mogućnosti za stvaranje socijalnih odnosa, sklapanje vršnjačkih odnosa i odnosa s drugim odraslima što stvara mnogo prilika za razvoj socijalnih vještina. Socijalno kompetentna djeca mogu na odgovarajući način odgovoriti na neprihvatljiva ponašanja njihovih vršnjaka. Stabilnost socijalne kompetencije doprinosi zdravom razvoju djece, izgradnji kvalitetnih odnosa s drugim ljudima i samim sobom.

Kvalitetan odnos nastavnika sa učenicima ima pozitivan uticaj na djetetovo učenje i ponašanje u školi. Brojna istraživanja u području odgoja te iskustvo u radu škole, prema podacima Agencije za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, upućuju na to kako postoje obrasci ponašanja nastavnika koji podižu kvalitetu odnosa nastavnik-učenik. Kvalitetan odnos s učenicima imat će nastavnik koji zahtijeva poštivanje dogovorenih pravila, pozitivan je u odnosu s učenicima, emocionalno je stabilan i zna kvalitetno komunicirati. Dominantne crte ličnosti (otvorenost, srdačnost, iskrenost, emocionalna stabilnost, pozitivnost) te uobičajeno ponašanje nastavnika u razredu utječu na motivaciju učenika. Ako učenici vole nastavnika, cijene njegovo mišljenje i smatraju da je iskren u onome što govori te da učenicima zaista želi dobro, bit će motivirani za pozitivno ponašanje i učenje. Na taj način nastavnik usmjerava ponašanje učenika.

Prema Ivić i sar. (2001) u prevenciji rizičnih ponašanja učenika prepoznaju se i sljedeće uloge nastavnika a to su:

- 1) uloga nastavnika u dijagnosticiranju individualnih sposobnosti, preferencija, talenata, uzrasnih karakteristika;
- 2) uloga nastavnika u regulisanju socijalnih odnosa u nastavnim i vannastavnim aktivnostima (uspostavljanje discipline, pravičnost u odnosima s učenicima, podsticanje saradničkih odnosa, poznavanje socijalnog statusa učenika, prenošenje određenog sistema vrijednosti i pružanje socijalnog modela ponašanja);
- 3) uloga nastavnika u afektivnoj interakciji (razumjevanje potreba i emocija učenika i načina njihovog izražavanja, pružanje pomoći učenicima u prihvatanju i konstruktivnom nošenju s osnovnim ljudskim emocijama, učestalost pozitivnih i negativnih verbalnih ili neverbalnih reakcija na dječije ponašanje, dijagnostikovanje problema i preuzimanje akcija za pomoći djetetu u zavisnosti od stepena ispoljenog problema – počev od razgovora s djetetom, roditeljima, pedagoško-psihološkom službom, do upućivanja u specijalizovanu ustanovu za pružanje pomoći).

Od pristupa nastavnika različitim ulogama - organizatora, kreatora, saradnika, regulatora socijalnih odnosa, partnera u afektivnoj interakciji, modela poželjnog i očekivanog ponašanja koje se od njega očekuje u vaspitno-obrazovnom procesu zavisi u kojoj mjeri će doprinositi ostvarivanju prevencije antisocijalnog ponašanja učenika (Šaljić, 2014a)

Preventivna uloga nastavnika vezuje se i za zadatke koje oni obavljaju u okviru funkcije razrednog starještine. Prema Šaljić (2014a) nastavnici koji obavljaju funkciju razrednog starještine moraju da prate redovnost pohađanja nastave, uspjeh i vladanje učenika svog odjeljenja; individualni razvoj svakog učenika; ostvara uvid u porodične, socijalne, materijalne i druge uslove života učenika; uspostavlja saradničke odnose sa porodicom učenika, koji omogućavaju razmjenu informacija o ponašanju učenika u školskim i porodičnim uslovima, identifikaciju specifičnih potreba ili potencijalnih teškoća u savladavanju nastavnih sadržaja, ponašanju i razvoju, također upoznaje i druge predmetne nastavnike o individualnim i porodičnim karakteristikama učenika kako bi i oni u skladu s tim mogli da realizuju određene aktivnosti koje mogu biti u funkciji podsticanja prosocijalnih oblika ponašanja. Autorica također ističe da se preventivna uloga nastavnika također realizuje i kroz njegovo sudjelovanje u radu stručnih organa škole čiji je osnovni zadatak da analiziraju efekte odgojno-obrazovnog rada i na osnovu njih planiraju i preuzimaju mjere za njegovo

unaprjeđivanje. S tim u vezi, izdvaja osnovne komponente individualnog preventivnog djelovanja nastavnika i djelovanja kroz sudjelovanje u radu stručnih organa škole a to su: identifikovanje različitih grupa učenika, počev od onih koji su „u granicama” normativnog razvoja, do učenika kod kojih postoje rizici za razvoj ili samo antisocijalno ponašanje; uočavanje potrebe za preduzimanjem odgovarajućih preventivnih mjera na različitim nivoima (na nivou škole, odjeljenja i pojedinca), a na osnovu uvida u potrebe, sklonosti, interesovanja, probleme svojih učenika; učešće u planiranju i programiranju, realizaciji, praćenju i unaprjeđivanju preventivnih mjera i aktivnosti, kao i njihovih ostvarenih efekata.

4.2. Uloga stručnog saradnika (pedagoga, psihologa, socijalnog radnika)

Uloga stručnih saradnika veoma je značajna u ostvarivanju odgojno-obrazovnog i preventivnog djelovanja škole. Opić i Jurčević-Lozančić (2008) ističu da se naglasak najčešće stavlja na stručne suradnike kao nosioce preventivnih aktivnosti.

Prema Šaljić (2014) stručni saradnici, zajedno sa nastavnicima i drugim učesnicima školskog rada, učestvuju u stvaranju uslova za efektivno ostvarivanje odgojno-obrazovnog procesa, praćenju školskih postignuća, ponašanja i razvoja učenika, preduzimanju odgovarajućih mjera u cilju unaprjeđivanja vaspitnih i obrazovnih rezultata. Također različite oblike saradnje sa učenicima, nastavnicima i roditeljima, stručni saradnici stiču uvid u potrebe i interesovanja učenika, njihove odnose sa vršnjacima i nastavnicima, karakteristike porodičnog života i sl. Jedna od važnih uloga je učešće u procesu identifikacije učenika kojima su potrebni različiti vidovi podrške u odgojno-obrazovnom radu i preduzimanju određenih preventivnih mjera i aktivnosti. Kao važan dio preventivnog delovanja stručnih saradnika autorica navodi i pružanje podrške nastavnicima, roditeljima, učenicima u ostvarivanju njihovih obaveza.

Stručni tim škole mogu činiti pedagog, psiholog i socijalni radnik.

Pedagozi su jedni od najaktivnijih sudionika u životu djece i mladih te se pred njih postavlja zahtjev i izazov za organiziranjem učinkovitog sistema ranog prepoznavanja simptoma i otkrivanja rizičnih ponašanja kod djece i mladih (Zloković, Vrcelj, 2010). Prema autoricama Bizjak - Igrec, Galić i Fejdešić (2014) jedna od uloga pedagoga je direktni rad sa učenicima koji ispoljavaju ponašanja koja zapravo ulaze u područje rizičnih ponašanja koja se najčešće pojavljuju u odgojno-obrazovnim ustanovama a to su između ostalog: izbjegavanje dolaska na

nastavu, bježanje iz škole, dugotrajne izostanke s nastave, neprimjerena i nasilna ponašanja, poteškoće u učenju. Savjetodavni rad dio je svakodnevnih poslova pedagoga, a prema Resmanu (2004; prema Fajdetić, Šnidarić, 2012) transformira se na nekoliko razina: u neposrednom radu s učenicima, nastavnicima i roditeljima, u suradnji s vanjskim institucijama, u prikupljanju i evidenciji pedagoške dokumentacije s ciljem evaluacije rada škole i poboljšanja kvalitete te u donošenju odluka za uvođenje promjena u sadržaju i kvaliteti rada škole. Prema Staničićevoj tezi školski pedagog je najšire profiliran stručni saradnik s najbogatijim područjem profesionalnog rada jer sudjeluje u svim fazama odgojno-obrazovnog procesa, od planiranja i programiranja do vrednovanja rezultata i u svom radu surađuje sa svim subjektima odgojno-obrazovnog djelovanja (Staničić, 2001; prema Fajdetić, Šnidarić, 2012).

Prema autorici Galić (2013) težište rada školskog psihologa i najčešći korisnici su prije svega učenici. Rad s učiteljima, nastavnicima i roditeljima također je uobičajen, ali on se ponajprije odvija u funkciji njihova osposobljavanja za bolje razumijevanje učenikovih potreba i ponašanja te djelotvorniji rad s njima. Kao primjer radnih zadataka školskog psihologa u neposrednom radu s učenicima autorica navodi prepoznavanje individualne potrebe učenika, te u skladu s time, školski psiholog provodi individualna i grupna savjetovanja. On obavlja psihološku procjenu učenikovih mogućnosti. Školski psiholog također dijagnosticira specifične poteškoće u učenju (neučinkovite ili neprimjerene strategije učenja, probleme s pažnjom i koncentracijom, planiranje vremena, motivaciju, ispitnu anksioznosti sl.) i pomaže učenicima u postizanju boljeg školskog uspjeha, ali isto tako prepoznaje i darovite učenike i razvija programe za poticanje njihovih sposobnosti. Također, prepoznaje poteškoće u ponašanju i vršnjačkim odnosima, emocionalne i/ili obiteljske poteškoće i pomaže učenicima da ih prevladaju. Putem radionica razvija i provodi programe prevencije nepoželjnih oblika ponašanja (npr. međuvršnjačkog nasilja), programe za jačanje samopouzdanja, samopoštovanja, sigurnosti, razvijanje kreativnosti, učenje socijalnih vještina, itd. Ti programi namijenjeni su svim učenicima u školi, a posebno učenicima rizičnih skupina.

U pogledu uloge *socijalnog radnika* u obrazovanju, autorica Lučić (2016) ističe da socijalni rad u obrazovanju svakako predstavlja jednu od komponenata stručnog rada čiji je osnovni cilj prevencija. Prema ovoj autorici uloga socijalnog radnika u prevenciji poremećaja u ponašanju učenika ogleda se u pravovremenom uočavanju i zaštiti učenika od različitih socijalnih rizika iz njihovog porodičnog i šireg okruženja, aktivnom uključivanju roditelja i povezivanju svih relevantnih institucija u ostvarivanju dobrobiti za dijete i porodicu.

Ulogu socijalnog radnika u obrazovanju objasnio je i Dervišbegović (2001) navodeći da je u realizaciji mnogobrojnih zadataka socijalnog radnika najbolji put izrada programa socijalne zaštite i socijalne djelatnosti škole. Na ovaj način socijalni radnik radi na proučavanju i praćenju uslova života i rada učenika u porodici i sredini gdje živi te pruža zaštitu posebnim skupnima učenika poput: zaštite učenika iz materijalno i socijalno ugroženih porodica (nezaposleni roditelji, porodice sa niskim mjesecnim primanjima, porodice sa teškim stambenim prilikama), zaštita učenika iz zdravstveno ugroženih porodica (učenici čiji roditelji boluju od teških bolesti), zaštita učenika iz porodica sa asocijalnim ponašanjem (alkoholizam roditelja, kriminal, prostitucija, skitnjičenje, prosjačenje), zaštita učenika iz deficijantnih porodica (djeca iz razvedenih brakova, porodice u kojima je jedan od roditelja umro ili poginuo, koje je jedan od roditelja napustio i sl.), zaštita učenika iz porodica čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama (sukobi, svađe u porodici, asocijalne pojave), pomoć učenicima koji postižu slab školski uspjeh dopunska nastava, a za učenike koji postižu nadprosječne rezultate dodatna nastava, zaštita učenika sa razvojnom ometenošću, rad s učenicima devijantnog ponašanja (vaspitno zanemarena i vaspitno zapuštena djeca).

Constable i sar. (2006; prema Dudić, 2018) objašnjavajući socijalni rad u odgojno-obrazovnim ustanovama navode da je to specijalno područje prakse unutar socijalnog rada, koje zahtijeva širok spektar vještina koje uključuju interaktivni timski rad sa nastavnicima, učenicima i porodicama. Ovi autori klasificiraju zadatke socijalnog radnika u sljedeće kategorije: odnosi sa djecom i porodicama i usluge djeci i porodicama, odnosi s nastavnicima i školskim osobljem i usluge nastavnicima i školskom osoblju, službe ili usluge ostalom školskom osoblju, usluge zajednici, administrativni i ostali stručni poslovi. Brojna istraživanja potvrđuju da školski socijalni radnici svojim djelovanjem, koristeći metode socijalnog, rada rješavaju goruću problematiku škole (pojavu vršnjačkog nasilja, npr.), uspostavljaju pozitivnu školsku klimu, rade sa darovitim učenicima, preuzimaju lidersku poziciju u prevenciji poremećaja ponašanja koji se najčešće ispoljavaju i vidljivi su u školi kao prirodnom okruženju djece (Bye, Sheperd, Partridge i Alvarez 2009, Kelly, Berzin, Frey, Alvarez, Shaffer i O'Brien, 2010, Whittlesey-Jerome 2013; prema Dudić, 2018). Rezultati istraživanja koje je provela Dudić (2018) ukazuju da su nastavnici i roditelji stava da bi škole uspješnije izvršavale svoju socijalno-odgojnju funkciju ukoliko bi u stručnom timu škole bio angažovan i socijalni radnik, te da socijalni radnik primjenom metoda socijalnog rada u saradnji sa drugim profesionalcima u školi može dati značajan doprinos u prevenciji poremećaja ponašanja učenika.

4.3. Uloga direktora škole

Mogućnost preventivnog djelovanja direktora škole prepoznaće se kroz njegovu ulogu u planiranju programa odgojno-obrazovnog rada i aktivnosti za unapređenje tog programa u sklopu godišnjeg programa škole. U program odgojno-obrazovnog rada uključene su i mјere i aktivnosti preventivnog djelovanja. Svoju preventivnu ulogu direktor škole ostvaruje kroz osiguravanje uslova u kojima svako dijete može da se kvalitetno razvija i uči što se vezuje za kvalitet i način vođenja škole. Kvalitetan način vođenja škole i pozitivna školska klima doprinose efikasnijem ostvarivanju preventivne funkcije škole. Direktor u školi stvara pozitivnu i podržavajuću radnu atmosferu koju karakteriše tolerancija, saradnja, posvećenost poslu, ohrabrenje i podrška za ostvarivanje najviših odgojno-obrazovnih standarda, svojom posvećenošću poslu i ponašanjem, daje primjer zaposlenima u ustanovi i razvija autoritet zasnovan na povjerenju i poštivanja, među zaposlenima razvija profesionalnu saradnju i timski rad, postavlja sebi i zaposlenima ostvarivanje najviših profesionalnih standarda, pokazuje povjerenje u zaposlene i njihove mogućnosti za ostvarivanje kvalitetnog odgojno-obrazovnog rada i poboljšanje. Osigurava da škola bude sigurno okruženje u kojem će svako dijete biti zaštićeno od nasilja, zlostavljanja i diskriminacija kao i to da se u radu škole poštuju međunarodne konvencije i ugovori o ljudskim pravima i pravima djeteta. Disciplinski standardi na nivou škole koji su čvrsto pravedno i dosljedno postavljeni predstavljaju jedan od zaštitnih faktora u školskom okruženju, direktor škole ima ulogu u njihovom uspostavljanju. Preventivna uloga prepoznaće se i kroz promovisanje vrijednosti odgoja i obrazovanja kao zajednice cjeloživotnog učenja i stvaranje uvjeta za unapređivanje odgojno-obrazovnog procesa u skladu sa potrebama i mogućnostima svakog djeteta. Kroz saradnju sa stručnim saradnicima i nastavnicima osigurava da odgojno-obrazovni rad potiče kreativnost djeteta, sticanje funkcionalnih znanja i razvoj zdravih životnih stilova i njihovih socijalnih vještina. Također, prati i potiče učenike na rad i rezultate i promoviše učenička postignuća. Osigurava i praćenje uspješnosti učenika kroz analizu rezultata na testovima i uvidom u školski uspjeh u skladu sa standardima postignuća učenika. Daje značajan doprinos u razvijanju konstruktivne saradnje škole sa roditeljima, on potiče partnerstvo i pruža podršku u radu vijeća roditelja stvarajući uvjete da ono efikasno funkcioniра. Važan aspekt njegovog preventivnog djelovanja je ostvarivanje saradnje sa lokalnom i širom zajednicom.

To podrazumjeva održavanje konstruktivnih odnosa sa predstavnicima ministarstava i općina radi zadovoljenja materijalnih, finansijskih i drugih potreba ustanove, uspostavljanje i održavanje dobre veze sa lokalnom zajednicom, kako bi joj omogućio da se uključi u rad ustanove i da je podržava.¹

¹<http://cms.monkshnk.gov.ba/Upload/Dokumenti/Standardi%20i%20model%20strucnog%20usavrsavanja%20HNK-7c6809f.pdf>

II METODOLOŠKI OKVIR RADA

1. Problem istraživanja

Problem ovog rada je prevencija rizičnih ponašanja. U društvu u kojem živimo odnosno u različitim sistemima koji ga čine a sa kojim je dijete povezano direktno ili indirektno postoji mnogo faktora koji mogu povećati rizik za razvoj rizičnih ponašanja. Riječ je o ponašanjima kojima djeca čine teškoće kako sami sebi tako i drugim osobama u svojoj okolini. Pri tome takvo ponašanje mora imati negativne reperkusije na obrazovno i radno postignuće djeteta, te njegovo socijalno, kao i ukupno ponašanje i funkciranje (Bašić, Koller-Trbović, Uzelac, 2004). U djetetovom okruženju postoji mnogo faktora rizika koji mogu uticati na pojavu i razvoj rizičnih ponašanja. Problem rizičnih ponašanja je sastavni dio i naše realnosti i veoma ozbiljan problem kojem je potrebno pristupiti sa velikom pažnjom. Obzirom da rizična ponašanja predstavljaju ozbiljan društveni problem za njegovu analizu i rješavanje neophodno je angažovanje svih značajnih društvenih subjekata, među kojima je i škola. Prevencija rizičnih ponašanja neophodna je kako bi se umanjio ili eliminisao rizik za razvoj poremećaja u ponašanju obzirom na njihov negativan uticaj na cijelokupni razvoj djeteta. U pogledu prevencije od ključne je važnosti što ranije prepoznati faktore rizika za razvoj rizičnih ponašanja. Svakako, jednaku pažnju potrebno je posvetiti i jačanju zaštitnih faktora koji se također nalaze u različitim sredinama iz djetetovog okruženja. Većina pristupa prevenciji rizičnih ponašanja, zapravo se i fokusira na smanjenje uticaja ili eliminisanje faktora rizika, a jačanju faktora zaštite.

2. Predmet istraživanja

Potreba ranog uočavanja faktora rizika koji mogu uticati na pojavu rizičnih ponašanja kod djece u posljednje vrijeme sve je veća. Osnovna škola predstavlja sredinu u kojoj se problemi u ponašanju najprije primjećuju i prepoznaju te je od velikog značaja kako će se na njih odreagovati.

Škola iz više razloga predstavlja idealnu sredinu za rano prepoznavanje indikatora rizika za razvoj poremećaja u ponašanju i prevenciju, a prevencija u odgojno-obrazovnim ustanovama i normativno je utemljena. Predmet istraživanja su preventivne intervencije rizičnih ponašanja u osnovnim školama.

Istraživanje obuhvata sljedeće aspekte:

- opće stavove ključnih aktera škole (direktora škole, nastavnika, stručnih saradnika) o značaju prevencije i njihovu percepciju vlastite uloge, kao profesionalaca, u prevenciji rizičnih ponašanja;
- znanja i informiranost, svakog od aktera škole o postojećim preventivnim intervencijama, te procjena učinkovitost;
- zastupljenost i kvalitet saradnje škole sa drugim društvenim subjektima koji su nadležni za prevenciju;
- procjenu ulaganja u svakoj od osnovnih škola u preventivne intervencije koje su usmjerene na rizična ponašanja.

2.1. Kategorijalno pojmovni sistem

- Pojam „rizična ponašanja ili antisocijalna ponašanja“- jeste ono ponašanje koje je u suprotnosti sa socijalnim i moralnim normama i štetno je za funkcionisanje neke grupe ili društva, pa obično izaziva spontanu i/ili organizovanu akciju društva. (Bouillet i Uzelac, 2007).
- Pojam „prevencija“ je „proaktivni proces kojim se osnažuju pojedinci i sustavi kako bi se nosili s životnim izazovima, događajima i tranzicijama, stvarajući i podupirući uvjete koji će promovirati zdrava ponašanja i životne stilove“ (Prevention Terms Glossary, Southwest Prevention Centar, prema Bašić, 2009).
- Pojam „škola“ je ustanova u kojoj se ostvaruju ciljevi odgoja i obrazovanja na planski i sistemski organizovan način.

3. Ciljevi istraživanja

Glavni cilj istraživanja jeste utvrditi rasprostranjenost preventivnih intervencija rizičnih ponašanja u osnovnim školama na području Sarajeva, te opisati ulogu nastavnika, stručnih saradnika i direktora škole u implementaciji preventivnih mjera i aktivnosti.

3.1. Naučni ciljevi

Naučni cilj ovog istraživanja odnosi se na potrebu sticanja znanja koje će omogućiti potpunije razumjevanje uloge škole u prevenciji rizičnih ponašanja djece i mladih. Obzirom da škola predstavlja jednu od najznačajnijih društvenih institucija za prevenciju, s naučnog aspekta cilj je utvrditi na koji način osnovne škole na području Sarajeva ostvaruju svoju preventivnu funkciju i opisati ulogu nastavnika, stručnog saradnika i direktora škole u prevenciji rizičnih ponašanja u osnovnim školama čime će se omogućiti i potpunije razumjevanje svake od uloga.

3.2. Društveni ciljevi

Rizična ponašanja predstavljaju ozbiljan društveni problem, a za njegovu uspješnu analizu i rješavanje potrebno je sistemsko i plansko angažovanje svih relevantnih društvenih subjekata među kojima je i škola. Društveni cilj istraživanja jeste ukazati na potrebu i značaj prevencije rizičnih ponašanja djece i mladih i podizanje svijesti o značaju uloge škole. Podaci dobijeni istraživanjem prikazali su trenutno stanje kada je upitanje ostvarivanje preventivne funkcije osnovnih škola, te samo istraživanje može biti korisno u planiranju budućih aktivnosti stručnjaka koji se bave ovom problematikom i svoje aktivnosti usmjeravaju upravo na ovo područje.

3.3. Zadaci istraživanja

Zadaci istraživanja su sljedeći:

1. Ispitati stavove ključnih aktera školskog života i rada o važnosti prevencije rizičnih ponašanja u odgojno-obrazovnim ustanovama.
2. Utvrditi postojanje normativne utemeljenosti prevencije rizičnih ponašanja u osnovnim školama.
3. Ispitati koje se preventivne intervencije u školama provode.
4. Ispitati kroz koje aktivnosti nastavnici, stručni saradnici i direktori škola ostvaruju svoju ulogu u prevenciji rizičnih ponašanja učenika.
5. Ispitati kako nastavnici, direktori i stručni saradnici procjenjuju njihovu učinkovitost.
6. Ispitati kako nastavnici, stručni saradnici i direktori škola procjenjuju vlastitu kompetentnost i posvećenost ulozi u prevenciji rizičnih ponašanja.
7. Ispitati zastupljenost saradnje osnovnih škola i nevladinih organizacija koje se bave prevencijom određenih oblika rizičnih ponašanja i stavove ispitanika o takvoj saradnji.

4. Sistem hipoteze

4.1. Generalna hipoteza

Škola ima nezamjenjivu ulogu u odgoju i socijalizaciji djece i mladih, a samim tim ima veoma važnu ulogu u prevenciji rizičnih ponašanja obzirom da se nalazi u kontekstu u kojem se najlakše mogu prepoznati različite poteškoće djece i mladih, te raspolaže brojnim zaštitnim resursima čijim se jačanjem stvaraju povoljni uslovi za učenje i razvoj svakog djeteta.

4.2. Posebne hipoteze

1. Među ključnim akterima prevencije u školi postoji osvještenost o važnosti prevencije rizičnih ponašanja.
2. Prevencija rizičnih ponašanja u osnovnim školama normativno je utemeljena.
3. Osnovne škole provode različite preventivne intervencije koje su usmjerenе na učenike, roditelje i na organizaciju i unapređenje uslova školskog života i rada.
4. Nastavnici, stručni saradnici i direktori škola imaju jednako važne uloge u prevenciji rizičnih ponašanja a ostvaruju ih kroz različite aktivnosti.
5. Učinkovitost preventivnih intervencija u velikoj mjeri ovisi o kvaliteti saradnje škole sa porodicom.
6. Većina nastavnika, stručnih saradnika i direktora škole posjeduje dovoljno kompetencija za provođenje preventivnih intervencija rizičnih ponašanja u školi.
7. Saradnja škole sa nevladinim sektorom koji se bavi prevencijom određenih oblika rizičnih ponašanja može doprinjeti uspješnijem ostvarivanju preventivne uloge škole.

4.3. Sistem varijabli

Nezavisne varijable unutar istraživanja su: vrsta posla tj. uloga koju pojedinci obnašaju u školskom okruženju (nastavnik, stručni saradnik, direktor škole) i osnovne škola u kojima su zaposleni. Zavisne varijable su: stavovi, procjena posvećenosti, kompetentnost, učinkovitost, zastupljenost saradnje.

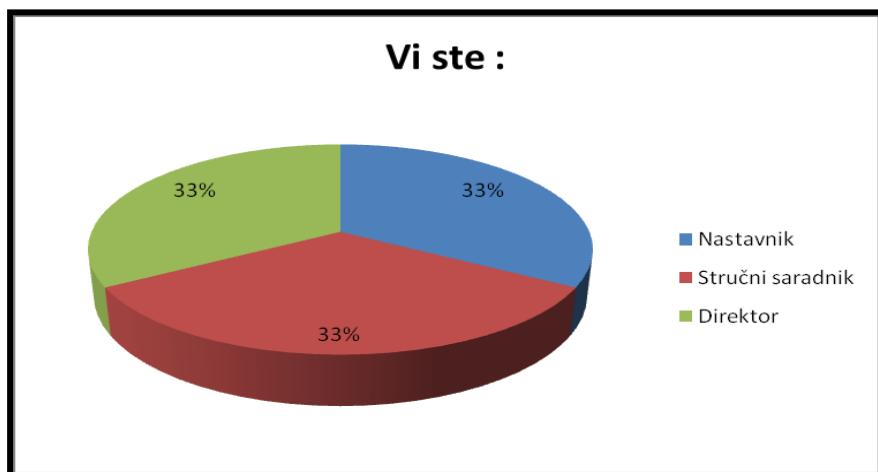
4.4. Sistem indikatora

Indikatori: Pisani iskazi nastavnika, stručnih saradnika i direktora škola koje su činile uzorak istraživanja.

5. Uzorak istraživanja - sudionici istraživanja

Uzorak istraživanja je prigodni i obuhvata nastavnike, direktore i stručne saradnike iz 30 osnovnih škola na području Sarajeva.

Grafikon br.I – Uzorak ispitanika

Kao što je vidljivo iz grafikona ispitanike ovog istraživanja činio je po jedan nastavnik, direktor i jedan stručni saradnik iz svih 30 osnovnih škola koje su obuhvaćene istraživanjem. Popis škola u kojima je vršeno istraživanje nalazi se u Prilogu br. 1.

6. Mjerni instrumenti

Anketni upitnik sastavljen je za potrebe istraživanja a kao uzorni upitnik poslužio je: upitnik autorice Zorice Šaljić (2014) koji je kreiran za potrebe istraživanja doktorske disertacije na temu „Vaspitni rad u školi u funkciji prevencije nepoželjnih ponašanja“. Prvi dio anketnog upitnika obuhvaća pitanja koja se odnose na rasprostranjenost preventivnih intervencija u osnovnim školama. Pitanja u ovom dijelu upitnika sadrže stavove ispitanika o važnosti prevencije rizičnih ponašanja u obrazovnim ustanovama, postojanje normativne utemljenosti prevencije rizičnih ponašanja u obrazovnim ustanovama.

Ispitanicima su u okviru prvog dijela upitnika kroz pitanja ponuđene različite preventivne mjere i aktivnosti koje su usmjerene na učenike nastavnike, roditelje i na organizaciju i unapređenje školskog života i rada uz mogućnost višestrukog odabira kako bi se utvrdilo koje preventivne intervencije se provode. U ovom dijelu upitnika sadržana su i pitanja koja se odnose na procjenu učinkovitosti preventivnih intervencija i zastupljenost saradnje škole sa nevladinim organizacijama koje se bave prevencijom rizičnih ponašanja.

Drugi dio upitnika obuhvaća pitanja kroz koja je opisana uloga nastavnika u prevenciji rizičnih ponašanja učenika, treći pitanja kroz koja je opisana uloga stručnog saradnika, a četvrti uloga direktora škole u prevenciji rizičnih ponašanja učenika. U ovim dijelovima upitnika sadržna su i pitanja koja se odnose na njihovu osobnu procjenu posvećenosti u svom radu prevenciji rizičnih ponašanja učenika i kompetentnosti u ovoj oblasti.

7. Način i postupak istraživanja

U istraživanje je bilo uključeno 30 osnovnih škola na području Sarajeva, provedeno je elektronskim putem iz praktičnih razloga. Uz anketni upitnik ispitanicima je dostavljeno i kratko objašnjenje svrhe i cilja istraživanja te je napomenuto da će se dobijeni podaci koristiti isključivo u naučne svrhe. Prikupljanje podataka trajalo je nekoliko mjeseci obzirom da je sam proces bio otežan zbog složene epidemiološke situacije. Veliki broj škola nije se odazvao na molbu za sudjelovanje u istraživanju.

Istraživanje na temu „Preventivne intervencije rizičnih ponašanja djece u osnovnim školama na području grada Sarajeva“ određeno je kao teorijsko-empirijsko.

Naučni pristup istraživanju je integralno-sintetički obirom da se ne favorizuje posebno niti jedan teorijsko-metodološki pravac.

U ovom teorijsko-empirijskom istraživanju primjenjene su sljedeće metode: metoda analize sadržaja dokumenata, metoda analize sadržaja literature, hipotetičko-deduktivna metoda, statistička metoda i metoda ispitivanja.

- Analiza sadržaja dokumenata – izvještaji o zastupljenosti rizičnih ponašanja, Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju KS, Protokol o postupanju škole u slučajevima nasilja,

Program sekundarne prevencije nepoželjnih oblika ponašanja ponašanja i zaštite učenika u osnovnim školama Kantona Sarajevo i drugi pravilnici i smjernice.

- Analiza sadržaja literature-dostupna literatura, knjige, stučni časopisi, online istraživanja
- Hipotetičko-deduktivna metoda primjenjena je iz razloga što su za proučavanje ovog problema potrebna već potvrđena društvena iskustva u različitom vremenu.
- Statistička metoda primjenjena je kroz obradu podataka iz dobijenih rezultata istraživanja.
- Metoda ispitivanja – primjenjuje se tehnika anketnog upitnika.

8. Naučna i društvena opravdanost istraživanja

Istraživanje je naučno opravdano obzirom na složenost i kompleksnost problema rizična ponašanja, a samim tim i složenost i kompleksnost pitanja njegove prevencije i obzirom na nedovoljnu istraženost pitanja prevencije rizičnih ponašanja u osnovnim školama na području Sarajeva. Istraživanje će doprinjeti proširivanju već stečenih naučnih saznanja o predmetu istraživanja, a može poslužiti i kao smjernica za buduća naučna istraživanja.

Provedeno istraživanje je društveno opravdano jer obezbjeđuje rezultate koji ukazivanjem na prednosti i nedostatke trenutnog stanja kada je upitanju prevencija rizičnih ponašanja u osnovnim školama na području Sarajeva može pokrenuti aktivnosti kojima će se poboljšati kvaliteta ostvarivanja njihove preventivne funkcije.

9. Vremensko i prostorno određenje istraživanja

- Vremensko određenje istraživanja: Istraživanje se provodilo od mjeseca maja 2020. godine, do mjeseca novembra 2020. godine.
- Istraživanje je provedeno u 30 osnovnih škola na području grada Sarajeva

III REZULTATI ISTRAŽIVANJA

3.1. Stavovi ispitanika o važnosti prevencije rizičnih ponašanja u obrazovnim ustanovama

U okviru prvog istraživačkog zadatka željelo se ispitati da li ključni akteri prevencije u školi (nastavnici, stručni saradnici i direktori) prevenciju rizičnih ponašanja u obrazovnim ustanovama procjenjuju važnom.

Grafikon br. 2 - Stavovi ključnih ljudi o važnosti prevenciji rizičnih ponašanja u obrazovnim ustanovama

Rezultati analize dobijenih podataka govore o tome da nastavnici, stručni saradnici i direktori osnovnih škola na području Sarajeva koje su obuhvaćene ovim istraživanjem jednako procjenjuju važnost prevencije rizičnih ponašanja i stava su da ona predstavlja ulaganje u budućnost. To upućuje na činjenicu da među ključnim akterima prevencije u školi postoji osvještenost o važnosti prevencije rizičnih ponašanja. Njihova osvještenost može da se smatra preduvjetom za djelotvorno provođenje preventivnih intervencija u školama. Podaci prikupljeni istraživanjem u okviru ovog istraživačkog zadatka potvrđuju posebnu hipotezu koja glasi „*Među ključnim akterima prevencije u školi postoji osvještenost o važnosti prevencije rizičnih ponašanja.*“

3.2. Normativna utemeljenost prevencije rizičnih ponašanja u osnovnim školama na području Sarajeva

U okviru drugog istraživačkog zadatka željela se ispitati normativna utemeljnost prevencije rizičnih ponašanja u osnovnim školama na području Sarajeva.

Grafikon br.3 - Normativna utemeljenost prevencije rizičnih ponašanja u osnovnim škola

Prikupljeni podaci govore da je pitanje prevencije rizičnih ponašanja u osnovnim školama na području Sarajeva normativno utemeljeno. Istraživanjem je utvrđeno i koji su to zakoni, dokumenti, pravilnici, smjernice ili programi koji čine normativni okvir preventivnog djelovanja osnovnih škola.

Prema dobijenim podacima normativni okvir prevencije rizičnih ponašanja osnovnih škola na području grada Sarajeva čine:

1. Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Kantona Sarajevo
2. Program sekundarne prevencije neprihvatljivih oblika ponašanja i zaštite učenika u osnovnim školama Kantona Sarajevo
3. Pravilnik o vođenju evidencije o neprihvatljivim oblicima ponašanja i zaštiti učenika
4. Pravilnik o načinu i obliku provođenja odgojno-obrazovne podrške i stručnog tretmana
5. Pravilnik o kriterijima za izricanje pedagoških mjeru
6. Individualni program brige
7. Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u B i H

8. Protokol o postupanju škole u situacijama nasilja
9. Plan i program prevencije maloljetničke delinkvencije na nivou odjeljenja, razreda i škole
10. Školski godišnji program rada na prevenciji
11. Pravilnik KS i Pravilnik škole (kodeks ponašanja)
12. Pravilnik o odgojno-diciplinskim mjerama
13. Pravilnik o kućnom redu škole
14. Pravilnik o izostancima
15. Akcioni plan prevencije maloljetničke delinkvencije

Analizom sadržaja gore pobrojanih normativa utvrđeno je sljedeće:

Zakonom o osnovnom odgoju i obrazovanju Kantona Sarajevo uređuju se osnove odgojno-obrazovnog rada u osnovnim školama. Kada su upitanju odredbe navedenog zakona za koje možemo reći da predstavljaju pretpostavku preventivnog djelovanja škole može se izdvojiti član 61. stav kojim se u stavu 1 normira provođenje odgojno-obrazovne podrške i stručnog tretmana učenika s problemima u ponašanju koje utvrdi stručna služba škole ili zdravstvena ustanova. Nadalje, stavom 2 ovog člana normira se saradnja vlade (preko resornih ministarstava) sa školama, roditeljima, učenicima, organima lokalne samouprave i nevladinim organizacijama s ciljem promoviranja i provođenja akcionalih planova za prevenciju različitih oblika nepoželjnih ponašanja. U istom članu Zakona normirano je i provođenje aktivnosti s ciljem promoviranja i razvijanja partnerstva škole, roditelja i lokalne zajednice u svim pitanjima koja su značajna za ostvarivanje odgojno-obrazovnog rada škole.

Program sekundarne prevencije neprihvatljivih oblika ponašanja i zaštite učenika u osnovnim školama Kantona Sarajevo primjenje se u svakoj od škola koje su obuhvaćene istraživanjem. U okviru ovog programa donesena su dva pravilnika: Pravilnik o vođenju evidencije o neprihvatljivim oblicima ponašanja i zaštiti učenika i Pravilnik o načinu i obliku provođenja odgojno-obrazovne podrške i stručnog tretmana. Ovaj program prepostavlja rano prepoznavanje indikatora rizika koji mogu dovesti dijete da postane počinilac ili žrtva nekog oblika nasilja, stavlja akcenat na pružanje adekvatne podrške i tretmana djeci i roditeljima, a ne na sankcionisanje djeteta kako je to slučaj u tradiocionalnom školskom pristupu. Prednosti ovog preventivnog programa ogledaju se u postojanju jasno definisanog sistema evidentiranja indikatora rizika za razvoj nekog oblika nepoželjnih ponašanja u okviru kojeg se bilježi i nivo primjećenog rizika. Pored toga velika pažnja posvećuje se pružanju podrške i stručnog

tretmana koje je također jasno definisano Pravilnikom. U okviru programa propisuje se i redovno stručno usavršavanje nastavnika i stručnih saradnika koje se odnosi na oblast uređenu Pravilnicima.

Protokolom o postupanju škole u situacijama nasilja utvrđuju se postupci za uspostavljanje reakcije cijele škole kako bi se djelovalo na sprečavanje, identifikaciju, prijavljivanje i istraživanje u svim slučajevima međuvršnjačkog nasilja u obrazovnom sistemu u vrijeme održavanja odgojno-obrazovnog procesa u zgradи škole i njenoj neposrednoj blizini; u vrijeme održavanja rekreativne nastave, ekskurzija, izleta i sličnih aktivnosti koje organizuje škola. Njime je regulisano, između ostalog, postupanje škole u slučaju običnog vršnjačkog sukoba i postupanje škole u slučaju nasilja među djecom.

Pravilnik KS i Pravilnik škole (kodeks ponašanja), Pravilnik o kućnom redu škole, Pravilnik o izostancima ispitanici su također naveli kao normative kojima je regulisano preventivno djelovanje škole. Pravilnici se mogu povezati prevencijom rizičnih ponašanja u smislu postojanja čvrsto, pravedno i dosljedno postavljenih disciplinskih standarda kao faktorom zaštite u školskom okruženju.

Školski godišnji program rada na prevenciji koji je također naveden među odgovorima ispitanika, podrazumjeva preventivne mjere i aktivnosti koji se planiraju na nivou svake škole, odnosno organizovanje odgojno-obrazovnog rada primjenom mjera i aktivnosti koje imaju za cilj prevenciju rizičnih ponašanja učenika.

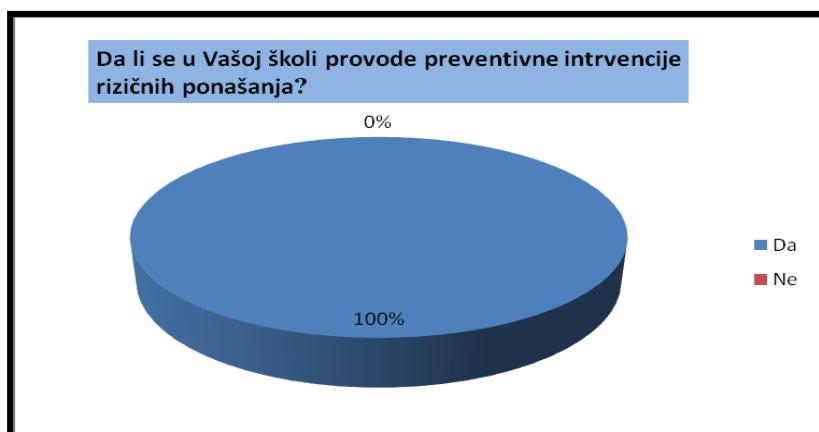
Akcioni plan prevencije maloljetničke delinkvencije definiše politiku Vlade koja tretira i maloljetnike sa prestupničkim ponašanjem i maloljetnike kao žrtve, radi njihove zaštite od svih oblika zlostavljanja, zanemarivanja, iskorištavanja i nasilja..

Podaci prikupljeni u okviru ovog istraživačkog zadatka potvrđuju postavljenu posebnu hipotezu koja glasi „*Prevencija rizičnih ponašanja u osnovnim školama normativno je utemeljena.*“

3.3. Preventivne intervencije koje se provode u osnovnim školama

Jedan od istraživačkih zadataka bio je ispitati koje su to preventivne intervencije koje se provode u osnovnim školama na području Sarajeva.

Grafikon br. 4 - Zastupljenost preventivnih intervencija u osnovnim školama

Na grafikonu br. 4 vidljivo je da se u svim osnovnim školama koje su obuhvaćene istraživanjem provode preventivne intervencije rizičnih ponašanja, što je i očekivano ako se uzme u obzir činjenica da prikupljeni podaci u okviru prethodnog istraživačkog zadatka potvrđuju da je pitanje prevencije rizičnih ponašanja u osnovnim školama normativno utemeljeno.

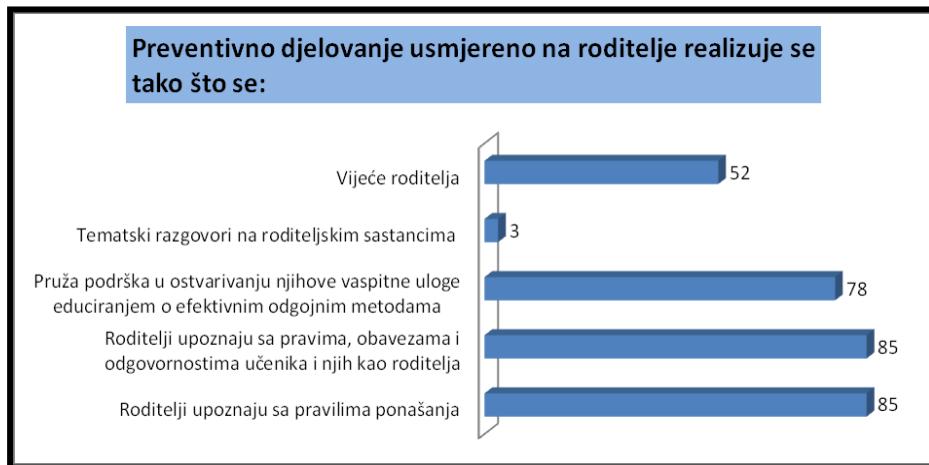
Kako bi se utvrdilo koje preventivne intervencije se provode u osnovnim školama ispitanicima su kroz pitanja ponuđene tri vrste preventivnih intervencija i to: preventivne intervencije usmjerene na učenike, na roditelje i na organizaciju i unapređenje školskog života i rada.

Grafikon br. 5 – Preventivne intervencije usmjerenе na učenike

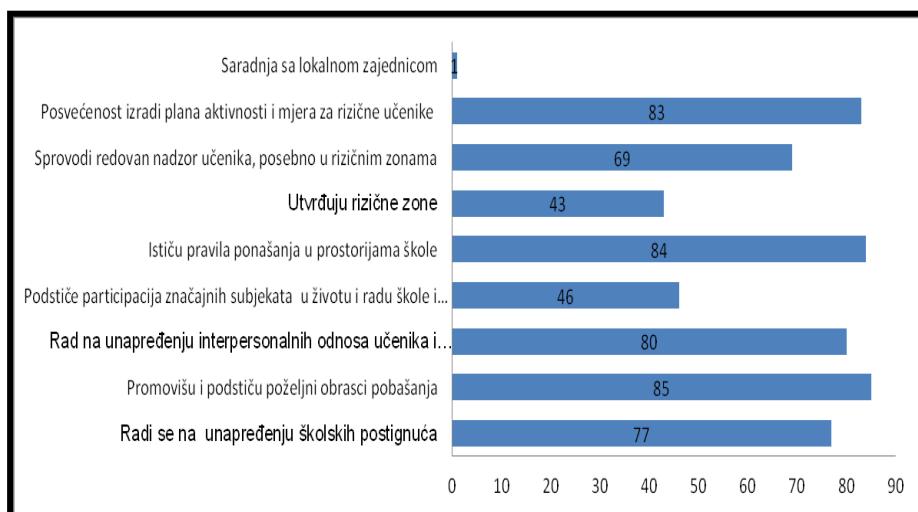
Vidljivo je da se u osnovnim školama na području Sarajeva provode preventivne intervencije usmjerenе na učenike. U pogledu zastupljenosti pojedinih aktivnosti uočavamo da se preventivno djelovanje usmjerenо на učenike u najvećoj mjeri realizuje tako što se radi na razvijanju komunikacijskih vještina i vještina nenasilnog rješavanja sukoba (98,9%), zatim kroz rad na promicanju socijalne, emocionalne, ponašajne i moralne kompetentnosti (94,4%), slijedi realizovanje različitih tematskih predavanja npr. o štetnosti PAS (92,1%). U manjem broju osnovnih škola koje su činile uzorak istraživanja preventivno djelovanje se realizuje kroz rad na jačanju otpornosti kod učenika (57,3%), podupiranju samoodređenja, samoučinkovitosti, duhovnosti i vjerovanja u budućnost (39,3%). Mali broj ispitanika navodi da se preventivno djelovanje provodi kroz vannastavne aktivnosti i kroz izgradnju toplog prijateljskog odnosa sa učenicima. Navedeno upućuje na to da se u osnovnim školama obuhvaćenim istraživanjem ulaže u razvijanje životnih i socijalnih kompetencija učenika što je veoma značajno posebno za učenike kod kojih postoji određeni indikatori rizika za razvoj problema u ponašanju.

Grafiikon br. 6 – Preventivne intervencije usmjerene na roditelje

U osnovnim školama na području Sarajeva, kao što je vidljivo na grafikonu, provode se i preventivne intervencije usmjerene na roditelje. Vidljivo je da se preventivno djelovanje usmjereno na roditelje ostvaruje u najvećoj mjeri kroz upoznavanje roditelja sa pravilima ponašanja, pravima obavezama i odgovornostima učenika i njih kao roditelja, te pružanjem podrške roditeljima u ostvarivanju njihove vaspitne uloge kroz educiranje o efektivnim odgojnim metodama. Veći broj ispitanika navodi djelovanje Vijeća roditelja na nivou škole što predstavlja saradnju sa roditeljima kroz njihovo uključivanje u život i rad škole i proces odlučivanja. Tri ispitanika navode tematske razgovore na roditeljskim sastanicima kao aktivnost u pogledu preventivnog djelovanja usmjerjenog na roditelje. Na osnovu prikazanih podataka može se uočiti da su u osnovnim školama koje su obuhvaćene istraživanjem prisutni različiti oblici saradnje sa roditeljima koji se smatraju značajnim za efikasno ostvarivanje preventivne uloge škole.

Grafikon br. 7 - Preventivne intervencije usmjerene na organizaciju i unapređenje školskog života i rada

Na grafikonu br. 7 uočavamo da se u osnovnim školama koje su obuhvaćene istraživanjem provode preventivne intervencije usmjerene na organizaciju i unapređenje školskog života i rada. U pogledu zastupljenosti određenih aktivnosti uočavamo da se u najvećoj mjeri realizuju preventivne aktivnosti s ciljem promovisanja i podsticanja poželjnih obrazaca ponašanja (95,5%), slijedi isticanje pravila ponašanja u prostorijama škole (učionicama, holovima) (94,4%). U velikom broju škola pažnja se posvećuje izradi plana aktivnosti i mjera za rizične učenike (86,5%) s ciljem što efikasnijeg preventivnog djelovanja. Prisutan je i rad na unapređenju interpersonalnih odnosa između učenika i nastavnika (89,9%). U cilju prevencije rizičnih ponašanja također se radi na unapređenju školskih postignuća učenika (86,5%) i sprovodi se redovan nadzor nad učenicima (77,5%). Manje je zastupljeno podsticanje participacije značajnih društvenih subjekata u životu i radu škole i procesu odlučivanja (51,7%) i utvrđivanje rizičnih zona u kojima najčešće dolazi do ispoljavanja rizičnih ponašanja (48,3%). Jedan ispitanik naveo je saradnju sa lokalnom zajednicom.

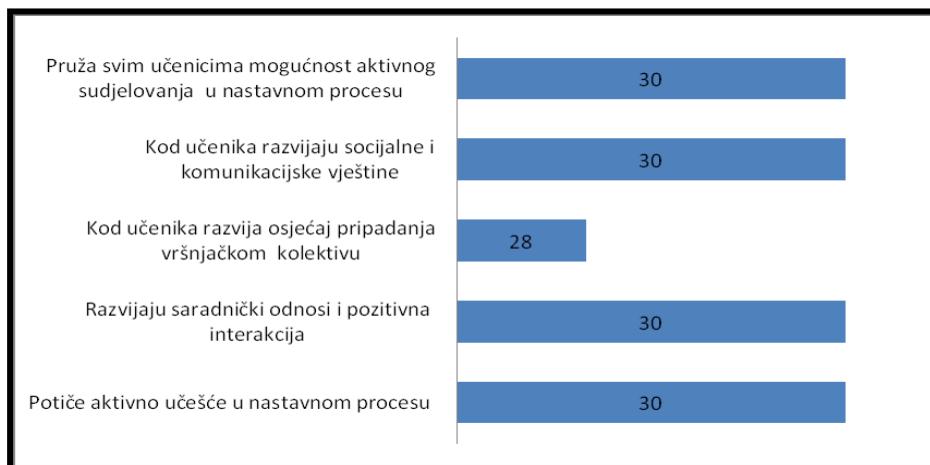
Ako uzmemo u obzir opseg preventivnih intervencija koje se provode, možemo uočiti kako je on raznolik i obuhvaća intervencije koje su usmjerene na učenike, na roditelje i na organizaciju i unapređenje školskog života i rada što ukazuje na to da se prevencija rizičnih ponašanja u školama provodi sveobuhvatno i multidimenzionalno. S tim u vezi rezultati potvrđuju postavljenu posebnu hipotezu koja glasi „*Osnovne škole provode različite preventivne intervencije koje su usmjerene na učenike, roditelje i organizaciju i unapređenje uslova školskog života i rada.*“ Međutim, uočava se nesrazmijerenost u primjeni preventivnih intervencija, neke škole u opsegu aktivnosti navode sve ili veći broj aktivnosti, a neke navode samo pojedine aktivnosti.

3.4. Aktivnosti putem kojih nastavnici, stručni saradnici i direktori škola ostvaruju svoju ulogu u prevenciji rizičnih ponašanja

U okviru četvrtog istraživačkog zadatka željelo se ispitati putem kojih aktivnost nastavnici, stručni saradnici i direktori škola ostvaruju svoju ulogu u prevenciji rizičnih ponašanja.

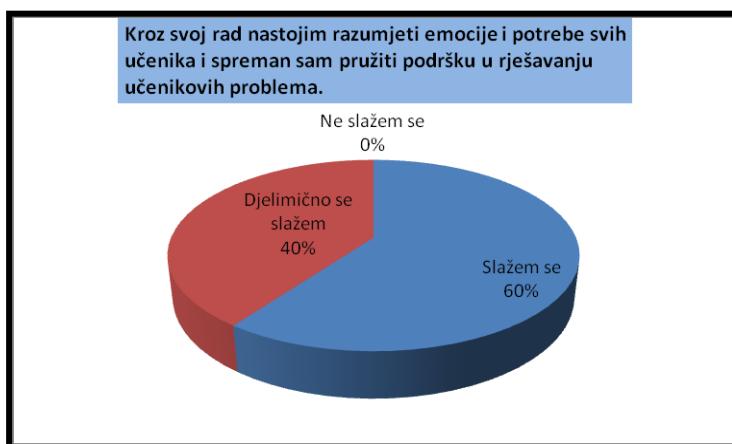
Nastavnici

Grafikon. br. 8 - Preventivno djelovanja nastavnika kroz organizovanje i realizaciju nastavnog procesa.

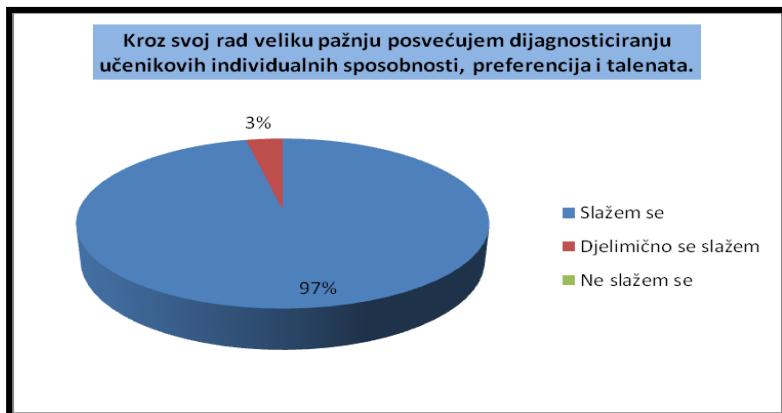
Na grafikonu br. 8 vidljivo je da svi nastavnici koji su činili uzorak ispitanika organizuju i realizuju nastavni proces primjenjujući metode i tehnike kojima se pruža svim učenicima mogućnost aktivnog sudjelovanja u nastavnom procesu i potiče aktivno sudjelovanje u nastavnom procesu (što je u fokusu zahtjeva savremene nastave), razvijaju socijalne i komunikacijske vještine, saradnički odnosi i pozitivna interakcija. Ukupno 28 nastavnika, tokom realizacije nastavnog procesa kod učenika nastoji razvijati osjećaj pripadanja vršnjačkom kolektivu. Možemo uočiti srazmjerost u primjeni ponuđenih preventivnih intervencija koje nastavnici primjenjuju u okviru organizacije i realizacije nastavnog procesa.

Grafikon br. 9 - Razumjevanje emocija i potreba učenika i spremnost nastavnika za pružanje podrške i pomoći učeniku u rješavanju njegovih problema

Kao što je prikazano na grafikonu većina nastavnika u svom radu nastoje razumjeti emocije i potrebe učenika i spremni su da učenicima pruže podršku i pomoći u rješavanju njihovih problema. Više od polovine ispitanika dalo je potvrđan odgovor (60%), 40% ispitanika djelimično se slaže. Razumjevanje emocija i potreba učenika svakako ovisi o empatičnosti svakog nastavnika ponaosob što može biti razlog zbog kojeg su nastavnici davali odgovore „djelimično se slažem“.

Grafikon br. 10 - Posvećenost dijagnosticiranju učenikovih individualnih sposobnosti, preferencija i talenata.

Vidljivo je da nastavnici koji su sudjelovali u istraživanju u svom radu posvećuju pažnju identificiranju učenikovih individualnih sposobnosti, preferencija i talenata u čemu se također prepoznaće mogućnost preventivnog djelovanja.

Grafikon br. 11- Pružanje odgovarajućeg modela ponašanja

Kao što je vidljivo na grafikonu nastavnici koji su sudjelovali u istraživanju u svom radu uvijek nastoje učenicima pružiti poželjan i očekivan model ponašanja.

Grafikon br. 12 - Sudjelovanje u procesu identificiranja rizičnih ponašanja , planiranju i realizaciji preventivnih mjera i aktivnosti.

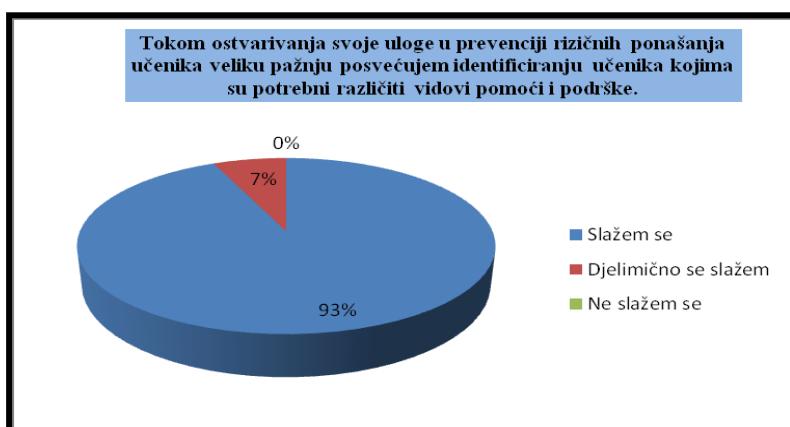

Nastavnici u pogledu preventivnog djelovanja sudjeluju u procesu identificiranja rizičnih ponašanja, planiranju i realizaciji preventivnih mjera i aktivnosti. Njih 87% dalo je potvrđan odgovor, 13% djelimično se slaže.

Prikazani podaci upućuju na činjenicu da nastavnici svoju ulogu u prevenciji rizičnih ponašanja ostvaruju kroz širok spektar aktivnosti, te da u svom radu nisu samo usmjereni na posredovanje znanja i pružanje podrške u savladavanju nastavnog gradiva, nego su više ili manje usmjereni i na druge aspekte razvoja i funkcionisanja učenika.

Stručni saradnici

Grafikon br. 13 - Uloga stručnih saradnika u procesu identificiranja učenika kojima su potrebni različiti vidovi podrške i pomoći

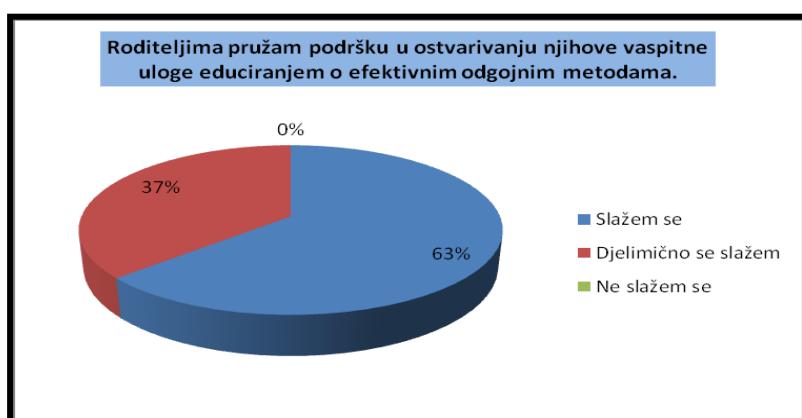
Vidljivo je da stručni saradnici u svom radu veliku pažnju posvećuju identificiranja učenika kojima su potrebni različiti vidovi podrške što je i očekivano obzirom da tokom procesa obrazovanja stiču najviše znanja u oblasti rizičnih ponašanja te su iz tog razloga najkompetentniji kada je upitanju prepoznavanje indikatora rizika za razvoj rizičnih ponašanja.

Grafikon br. 14 - Uloga stručnog saradnika u planiranje mjera i aktivnosti za učenike u riziku.

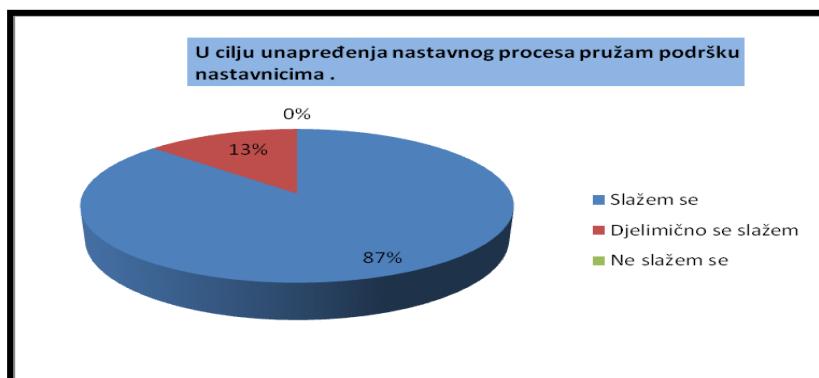
Kao što je vidljivo na grafikonu stručni saradnici učestvuju u planiranju mjera i aktivnosti koje će se koristiti u radu sa učenicima koji su identificirani kao djeca u riziku.

Grafikon br. 15 – Uloga stručnog saradnika u pružanju podrške roditeljima.

Uočavamo i da stručni saradnici u svom radu pružaju podršku roditeljima u ostvarivanju njihove vaspitne uloge educiranjem o efektivnim odgojnim metodama. Više od polovine (63%) dalo je potvrđan odgovor, 37% njih djelimično se slaže. Navedeno svakako ovisi i o postojanju incijative za saradnju kod roditelja, ali i incijative škole u smislu poduzimanja različitih aktivnosti kojima će se poticati učešće roditelja u ovakvim aktivnostima.

Grafikon br. 16 – Uloga stručnog saradnika u pružanju podrške nastavnicima.

Stručni saradnici kao što je vidljivo na grafikonu pružaju podršku nastavnicima u cilju unapređenja nastavnog procesa.

Grafikon br. 17 - Saradnja sa drugim subjektima koji imaju važnu ulogu u prevenciji rizičnih ponašanja.

Jedna od aktivnosti u okviru preventivnog djelovanja stručnih saradnika je kao što je vidljivo na grafikonu i saradnja sa relevantnim subjektima iz lokalne zajednice koji su nadležni za prevenciju. Prikazani podaci upućuju i na to da osnovne škole ostvaruju dobру saradnju sa relevantnim subjektima iz lokalne zajednice.

Direktor škole

Obzirom da se kada je upitanju prevencija rizičnih ponašanja u školi, uglavnom akcenat stavlja na stručne saradnike i nastavnike kao nosioce aktivnosti, značajno je ukazati i na jednaku važnost uloge direktora škole.

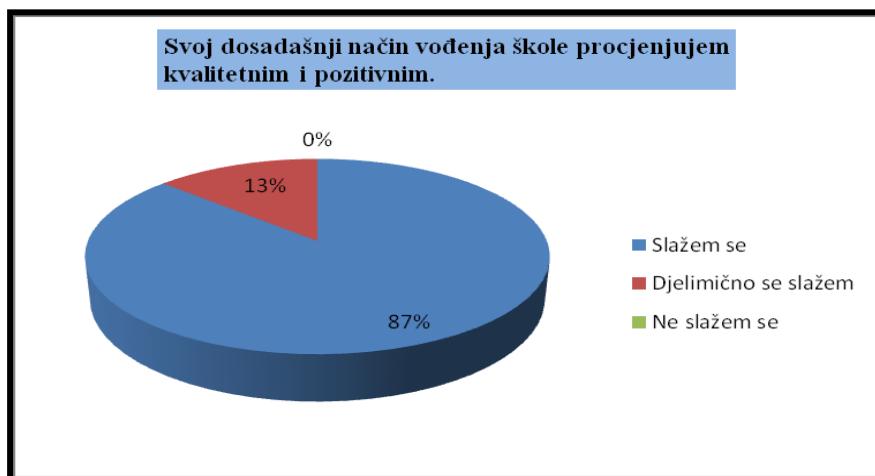
Grafikon br. 18- Stavovi direktora o važnosti njihove uloge u prevenciji rizičnih ponašanja

Većina direktora osnovnih škola obuhvaćenih istraživanjem (93%) smatra da je njihova uloga u prevenciji rizičnih ponašanja jednako važna kao i uloga nastavnika i stručnih saradnika, 4% djelimično se slaže, 3% njih ne slaže se sa navedenom konstatacijom.

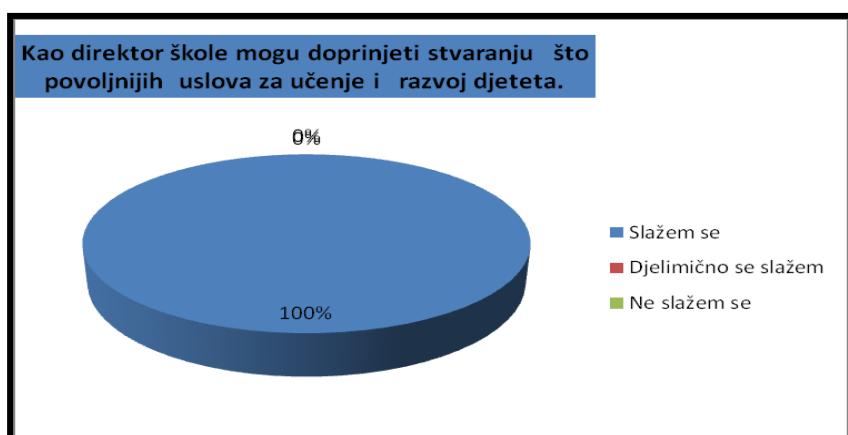
Obzirom da kvalitet načina vođenja škole ima direktni uticaj na efikasnost ostvarivanja cjelokupnog odgojno-obrazovnog rada, a samim tim i preventivne funkcije škole, bilo je važno ispitati kako direktori procjenjuju svoj dosadašnji način vođenja škole.

Grafikon br. 19 - Stavovi direktora škole o svom dosadašnjem načinu vođenja škole

Kao što možemo uočiti na grafikonu, 87% direktora dali su odgovor „slažem se“, što znači da način vođenja škole procjenjuju kvalitetnim i pozitivnim, dok je 13% ispitanika dalo odgovor „djelimično se slažem.“ Vođenje škole svakako predstavlja jedan odgovoran i složen zadatak čija uspješnost u velikoj mjeri zavisi od kompetencija direktora.

Grafikon br. 20 - Stavovi direktora škole o njihovoj ulozi u stvaranju uslova za pozitivan razvoj djeteta

Vidljivo je da su svi direktori stava da mogu doprinjeti stvaranju što povoljnijih uslova za učenje i razvoj djeteta u čemu se između ostalog i ogleda njegova uloga u prevenciji rizičnih ponašanja.

Čvrsto, pravedno i dosljedno postavljeni disciplinski standardi predstavljaju jedan od faktora zaštite u školskom okruženju, s tim u vezi istaživanjem je ispitano da li direktor škole može doprinjeti postojanju tako postavljenih disciplinskih standarda.

Grafikon br. 21- Uloga direktora u uspostavljanju disciplinskih standarda na nivou škole

Rezultati prikazani na grafikonu pokazuju da su svi direktori saglasni da oni mogu doprinjeti da u školi postoje disciplinski standardi koji su čvrsto, pravedno i dosljedno postavljeni i to smatraju važnim za uspješno ostvarivanje preventivne funkcije škole.

Uvidom u podatke prikupljene u okviru ovog istraživačkog zadatka, a koji se odnose na aktivnosti putem kojih nastavnici, stručni saradnici i direktori škole ostvaruju svoju ulogu u prevenciji rizičnih ponašanja može se konstatovati da je potvrđena posebna hipoteza koja glasi „*Nastavnici, stručni saradnici i direktori škola imaju jednakо važne uloge u preveniciji rizičnih ponašanja a ostvaruju ih kroz različite aktivnosti.*“

3.5. Procjena učinkovitosti preventivnih intervencije koje se provode

U okviru petog istraživačkog zadatka željelo se ispitati kako nastavnici, stručni saradnici i direktori škola procjenjuju učinkovitost preventivnih intervencija koje se provode u školi u kojoj su zaposleni i koji su to ključni razlozi zbog kojih smatraju da su ili nisu učinkovite.

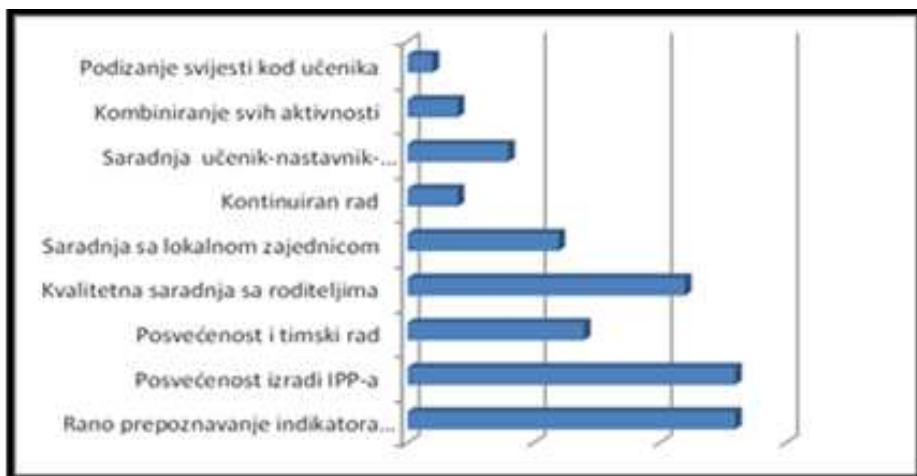
Grafikon br. 22- Procjena učinkovitosti preventivnih mjera i aktivnosti

Na grafikonu se može uočiti da 93% ispitanika preventivne intervencije rizičnih ponašanja koje se provode u osnovnim školama u kojima su zaposleni procjenjuje kao učinkovite, a svege 7% kao neučinkovite.

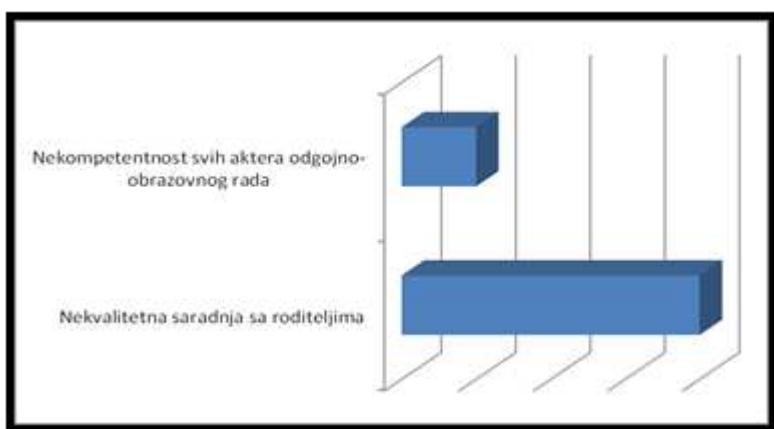
Kada je riječ o razlozima zbog kojih ispitanici smatraju da su preventivne intervencije koje se provode učinkovite, prikazani su na grafikonu br. 23.

Grafikon br.23- Ključni razlozi učinkovitosti preventivnih intervencija

Vidljivo je da rano prepoznavanje indikatora rizika i posvećenost izradi individualnog programa podrške za učenike u riziku najveći broj ispitanika smatra ključnim razlogom učinkovitosti preventivnih intervencija. Veći broj ispitanika smatra saradnju sa roditeljima i lokalnom zajednicom ključnim razlogom učinkovitosti preventivnih intervencija. Ispitanici navode još i posvećenost i timski rad, saradnja na relaciji učenik-nastavnik-stručni sradnik, kontinuiran rad i podizanje svijesti kod učenika

Grafikon br. 24 – Ključni razlozi zbog kojih su preventivne intervencije neučinkovite

Kada su upitanju ključni razlozi neučinkovitosti preventivnih intervencija koje provode u školi ispitanici navode nekvalitetnu saradnju sa roditeljima i nedovoljnu kompetentnost svih aktera odgojno-obrazovnog rada.

Navedeno upućuje da učinkovitost preventivnih intervencija ovisi o različitim aspektima preventivne funkcije škole koji su navedeni i opisani u okviru teoretskog dijela. Uočavamo da se u odgovorima ispitanika i kao razlog učinkovitosti i neučinkovitosti preventivnih intervencija navodi saradnja sa porodicom. Na osnovu toga možemo zaključiti da je potvrđena posebna hipoteza koja glasi „*Učinkovitost preventivnih intervencija u velikoj mjeri ovisi o kvaliteti saradnje škole sa porodicom.*“ Pored toga važno je istaći da ispitanici procjenjuju da je jedan od razloga neučinkovitosti preventivnih intervencija i nedovoljna kompetentnost svih aktera prevecije o kojoj će biti riječ u narednom istraživačkom zadatku. Navedeno upućuje i da bi se aktivnosti škola u kojima su preventivne intervencije rizičnih ponašanja procjenjuju kao neučinkovite trebale biti usmjerene u cilju unapredjenja saradnje škole sa porodicom ili unapređenju kompetentnosti ključnih aktera prevencije.

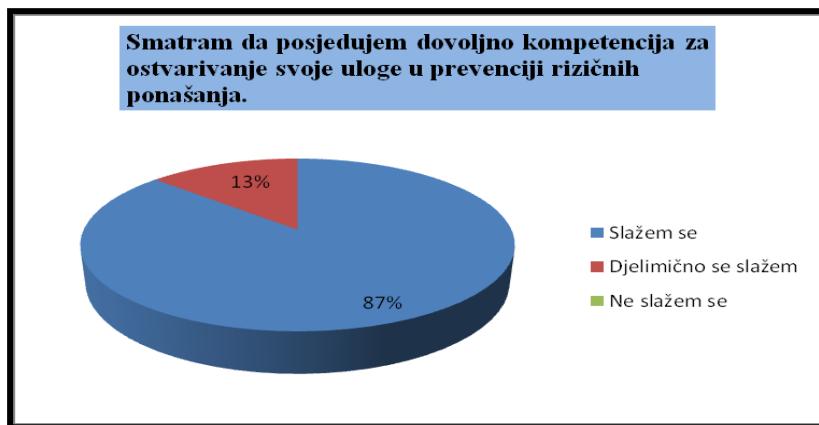
3.6. Procjena kompetentnosti i posvećenosti ključnih aktera škole prevenciji

Obzirom da je kompetentnost ključnih aktera prevencije u školi jedan od temelja uspješnog ostvarivanja preventivne funkcije škole u okviru istraživanja željela se ispitati kompetentnost nastavnika, stručnih saradnika i direktora osnovnih škola na području Sarajeva. Također, efikasnost preventivnih intervencija može da ovisi i od posvećenosti ključnih aktera prevenciji rizičnih ponašanja u njihovom radu, iz tog razloga željela se ispitati i njihova posvećenost.

Kompetentnost

Nastavnici

Grafikon br. 25- Kompetentnost nastavnika

Kao što se može uočiti 87% nastavnika procjenjuje da posjeduje dovoljno kompetencija za ostvarivanje svoje uloge u prevenciji rizičnih ponašanja, dok se njih 13% djelimično slaže.

Stručni saradnici

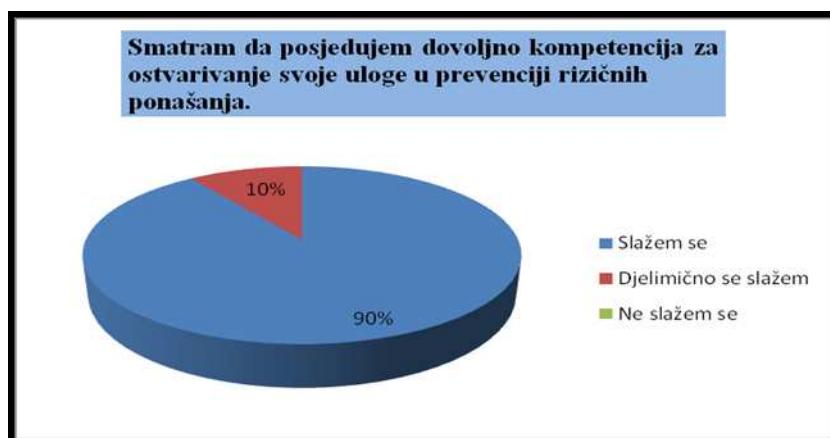
Grafikon br. 24- Kompetentnost stručnih saradnika

Vidljivo je da većina stručnih saradnika procjenjuje da posjeduju dovoljno kompetencija za ostvarivanje svoje uloge u prevenciji rizičnih ponašanja. Čak 97% njih dalo je potvrđan odgovor, dok se 3% djelimično slaže. Dobijeni podaci mogu se dovesti u vezu sa činjenicom da stručni saradnici kroz proces obrazovanja stiču najviše kompetencija u području rizičnih ponašanja i njihove prevencije, a u pravilu su glavni nosioci preventivnih aktivnosti u pogledu identificiranja učenika u riziku, planiranja i realizacije mjera i aktivnosti za takve učenike i njihovom praćenju i unapređivanju.

Direktori škole

Grafikon br.25- Kompetentnost direktora škole

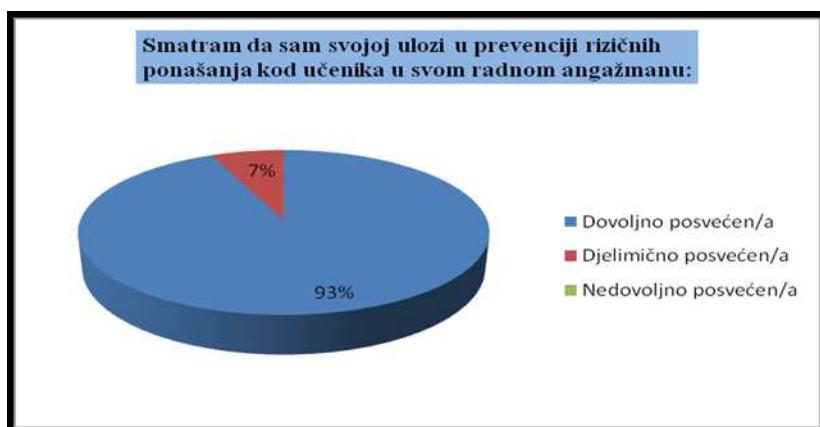
Većina direktora dala je potvrđan odgovor (90%), 10% djelimično se slaže. Obzirom da podaci prikupljeni istraživanjem govore da većina direktora svoj dosadašnji način vođenja škole procjenjuje kvalitetnim i pozitivnim očekivano je da će i odgovori koji se odnose na procjenu kompetentnosti kada je upitanju prevencija rizičnih ponašanja biti pozitivni obzirom da je vođenje škole povezano sa stvaranjem podsticajnih i podržavajućih uslova za učenje i razvoj djeteta što u pogledu prevencije predstavlja jedan od zaštitnih faktora u školskom okruženju.

Budući da podaci prikupljeni istraživanjem govore da većina ispitanika procjenjuje da posjeduje dovoljno kompetencija kada je upitanju prevencija rizičnih ponašanja potvrđena je postavljena posebna hipoteza koja glasi „Većina nastavnika, stručnih saradnika i direktora škole posjeduje dovoljno kompetencija za provođenje preventivnih intervencija rizičnih ponašanja u školi.“

Posvećenost

Nastavnici

Grafikon br. 26- Posvećenost nastavnika

Vidljivo je da 93% nastavnika koji su sudjelovali u istraživanju procjenjuju da su svojoj ulozi u prevenciji rizičnih ponašanja dovoljno posvećeni, dok je 7% njih dalo odgovor da su djelimično posvećeni.

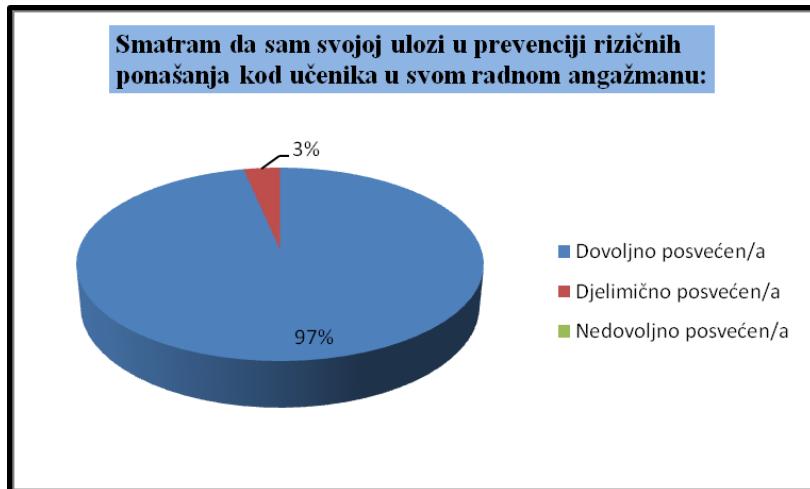
Stručni saradnici

Grafikon br. 27- Posvećenost stručnih saradnika

Svaki od stručnih saradnika koji su obuhvaćeni istraživanjem procjenjuju da su svojoj ulozi u prevenciji rizičnih ponašanja dovoljno posvećeni.

Grafikon br. 28- Posvećenost direktora škole

Većina direktora procjenjuju da su svojoj ulozi u prevenciji rizičnih ponašanja dovoljno posvećeni.

Kao što možemo uočiti na grafikonima koji prikazuju posvećenost nastavnika i direktora zabilježeni su odgovori da su ulozi u prevenciji rizičnih ponašanja djelimično posvećeni, dok su svi stručni saradnici dali odgovor da su dovoljno posvećeni. Navedeno se može dovesti u vezu sa činjenicom da nastavnici i direktori škola u svom radnom angažmanu imaju i druge zadatke, nastavnici na primjer posreduju učenicima znanja i pružaju im podršku u savladavanju nastavnog gradiva, dok direktori obavljaju druge poslove koji se tiču vođenja škole, a radni zadaci stručnih saradnika većinom se vezuju upravo za prevenciju rizičnih ponašanja i pružanju podrške učenicima koji se suočavaju sa određenim poteškoćama.

3.7. Zastupljenost saradnje osnovnih škola sa nevladinim organizacijama

U okviru posljednjeg istraživačkog zadatka željela se ispitati zastupljenost saradnje osnovnih škola na području Sarajeva sa nevladinim organizacijama koje se bave prevencijom određenih oblika rizičnih ponašanja i stavovi ključnih aktera škole o tome da li takva vrsta saradnje može doprinjeti efikasnijem ostvarivanju preventivne funkcije škole.

Grafikon br. 29- Zastupljenost saradnje sa nevladinim organizacijama

Kao što se može uočiti na grafikonu u većini osnovnih škola koje su obuhvaćene istraživanjem postoji saradnja sa nevladinim organizacijama koje se bave prevencijom rizičnih ponašanja.

Grafikon br. 33 - Stavovi ispitanika o saradnji škole sa nevladinim organizacijama

Većina ispitanika saglasna je da saradnja škole sa nevladinim organizacijama može doprinjeti uspješnijoj prevenciji rizičnih ponašanja.

Prikupljeni podaci potvrđuju posebnu hipotezu koja glasi „*Saradnja škole sa nevladinim sektorom koji se bavi prevencijom određenih oblika rizičnih ponašanja može doprinjeti uspješnjem ostvarivanju preventivne funkcije škole.*“

IV RASPRAVA

Učinkovite preventivne intervencije u školama neophodne su kako bi se smanjio ili u konačnici eliminisao rizik za razvoj problema u ponašanju, posebno zbog toga što upravo imaju mogućnost da pored akademskog utječu i na socio-emocionalni razvoj djeteta. U školi su zaposleni ljudi koji su više ili manje kompetentni za provođenje preventivnih intervencija. Osvještenost ključnih ljudi o važnosti prevencije rizičnih ponašanja u obrazovnim ustanovama može se smatrati pretpostavkom uspješnog preventivnog djelovanja, rezultati istraživanja pokazuju da kod ključnih aktera prevencije u školama na području Sarajeva postoji osvještenost što može značiti da kod njih postoji i motivacija da škola u kojoj su zaposleni svoju preventivnu ulogu ostvaruje što efikasnije. Obzirom da škola predstavlja jedno od najvažnijih okruženja u kojima dijete odrasta i razvija se vrlo je značajno da svaka škola svoju odgojno-obrazovnu ulogu, a samim tim i ulogu u prevenciji rizičnih ponašanja obavlja što kvalitetnije. Iz tog razloga osnove odgojno-obrazovnog rada škola normativno su utemljene. Njima se definišu osnovni pravci i ciljevi odgojno-obrazovnog rada ali i procedure i zahtijevi u pogledu zaštite učenika od izloženosti različitim rizicima i procedure promovisanja prosocijalnih oblika ponašanja što znači i da je pitanje prevencije rizičnih ponašanja normativno utemeljeno. Rezultati provedenog istraživanja govore da je pitanje prevencije rizičnih ponašanja u osnovnim školama na području Sarajeva normativno utemeljeno. Analizom sadržaja zakona, pravilnika, protokola i smjernica koji na osnovu prikupljeni podataka čine normativni okvir preventivnog djelovanja može se zaključiti da oni uvažavaju međunarodne smjernice i preporuke. Svi zakoni iz oblasti obrazovanja u BiH usklađeni su s međunarodnim i konvencijama EU i proklamiraju pravo na obrazovanje. Ovakva usklađenost pretpostavlja kvalitetan sistema odgoja i obrazovanja za društvo znanja s jednakim mogućnostima za razvoj svakog pojedinca koji osigurava djetetu da na najbolji način razvije svoje urođene i potencijalne umne, fizičke i moralne sposobnosti na svim nivoima obrazovanja. Ovakav normativni okvir predstavlja pretpostavku za uspješno ostvarivanje i preventivne funkcije svake škole, međutim uspješnost u velikoj mjeri ovisi i o ulaganju svake škole pojedinačno obzirom da one organizuju, planiraju i programiraju aktivnosti odgojno-obrazovnog rada, kao i aktivnosti preventivnog djelovanja. Budući da podaci prikupljeni istraživanjem govore da je pitanje prevencije rizičnih ponašanja u osnovnim školama na području Sarajeva normativno utemeljeno, očekivano je da se u svakoj školi provode preventivne intervencije što su i potvrdili podaci prikupljeni u okviru trećeg

istraživačkog zadatka. Sveobuhvatan i multidimenzionalan pristup prevenciji rizičnih ponašanja u školama podrazumjeva postojanje preventivnih intervencija usmjerenih na učenike, na roditelje i na organizaciju i unapređenje školskog života i rada, prikupljeni podaci potvrdili su postojanje takvog pristupa u osnovnim školama obuhvaćenim istraživanjem. Preventivno djelovanje usmjereno na učenike prema mišljenju brojnih stručnjaka iz ove oblasti ima za cilj pozitivan razvoj djeteta. Provodi se promovisanjem pozitivnih veza, jačanjem otpornosti, razvijanjem kompetencija (socijalnih, emocionalnih, kognitivnih, moralnih, ponašajnih), osnaživanjem pozitivnog identiteta, osnaživanjem vjerovanja u budućnost, razvijanjem brige za prepoznavanjem pozitivnih ponašanja te osnaživanjem prosocijalnih normi (Catalano i sur., 1998; prema Bašić, 2008). Prikupljeni podaci govore da opseg preventivnih intervencija usmjerenih na učenike obuhvata sve navedeno, međutim ovi podaci upućuju samo na njihovu zastupljenost, da bi se stekao potpuniji uvid kada su upitanju ove intervencije bilo bi dobro ispitati učestalost njihovog provođenja, odnosno koliko često se realizuju radionice, treninzi i sl. koji imaju za cilj npr. jačanje otpornosti kod učenika, razvijanje različitih kompetencija i drugo. U pogledu preventivnih intervencija usmjernih na roditelje utvrđeno je da se ono ostvaruje upoznavanjem roditelja sa pravilima ponašanja, informisanje o pravima, obavezama i odgovornostima učenika i njih kao roditelja, educiranjem o efektivnim odgojnim metodama i djelovanjem vijeća roditelja na nivou škole. Ovdje također podaci upućuju samo na zastupljenost navedenih aktivnosti, da bi se stvorila potpunija slika kada su upitanju preventivne intervencije usmjerene na roditelje korisno bi bilo utvrditi na koji način škola potiče i motiviše roditelje na saradnju. U pogledu djelovanja vijeća roditelja, obzirom da podrazumjeva učešće roditelja u školskom životu i rada bilo bi značajno utvrditi da li se njime omogućava stvarno učešće u smislu da se uvažavaju mišljenja i potrebe roditelja ili ono postoji samo formalno pri čemu bi se u ispitivanju mogli uključiti i roditelji. Preventivno djelovanje usmjereno na organizaciju i unapređenje školskog života i rada u osnovnim školama prema rezultatima ostvaruje se kroz širok spektar aktivnosti. Metaanalizama koje su istraživale učinkovitost prevencijskih strategija u školskom okruženju utvrđeno je kako upravo simultane intervencije usmjerene na okruženje, na razini škole i razreda općenito pokazuju pozitivne učinke, te kognitivno-bihevioralni odnosno bihevioralni pristupi na nivou učenika (Maglica, Jerković, 2014). Stoga ovako organizovano preventivno djelovanje osnovnih škola može imati pozitivne učinke ukoliko se intervencije provode kontinuirano a ne samo povremeno. U ostvarivanju preventivne funkcije škole najvažniju ulogu imaju ključni akteri koji se kroz svoj radni angažman bave planiranjem, organizovanjem, realizacijom, praćenjem i unapređivanjem preventivnih mjera i aktivnosti

koje se provode. Svaka od ovih uloga, bez sumnje jednako je važna da bi škola uspješno ostvarila ciljeve odgojno-obrazovnog rada. Rezultati istraživanja govore da su nastavnici u svom radnom angažmanu posvećeni i drugim aspektima razvoja i funkcionisanja učenika, a ne samo posredovanju znanja. Uloga nastavnika u životu djeteta, bez sumnje je veoma značajna. Odnos učenika i nastavnika prema mišljenju brojnih stručnjaka iz ove oblasti može da se posmatra kao temelj cjelokupnog odgojno-obrazovnog procesa, oni su saglasni da kvalitetan odnos između učenika i nastavnika ima pozitivne učinke na učenje i razvoj djeteta. Nastavnici provode najviše vremena u interakciji sa učenicima, a ta interakcija utiče na život učenika, stoga je to najvažniji dio nastavnikovog zanimanja, ali i uloga za koju je većina nastavnika najmanje spremna obzirom da je svako dijete individua za sebe i ne postoji niti jedna definicija o svakom djetetu. U okviru ovog istraživanja zadatak je bio samo kroz aktivnosti opisati ulogu nastavnika kao jednog od ključnih aktera prevencije čime se pokazalo koliko je ona u suštini značajna i kompleksna. Ništa manje nije važna ni uloga stručnih saradnika koja je također u okviru istraživačkog zadatka opisana kroz aktivnosti koje su u pitanjima anketnog upitnika ponuđene ispitanicima, oni se često smatraju nosiocima preventivnih aktivnosti škole što na osnovu dobijenih podataka možemo i potvrditi obzirom da su oni nosioci procesa identificiranja učenika u riziku, planiranja i relizacije, praćenja i unapređenja preventivnih mjera i aktivnosti za takve učenike ali i zbog činjenice da posjeduju najviše znanja u oblasti rizičnih ponašanja i njihove prevencije. Pored toga pružaju podršku i nastavnicima u cilju unapređenja nastavnog procesa, sarađuju sa roditeljima i relevantnim subjektima iz lokalne zajednice u čemu se također ogleda važnost njihove uloge u prevenciji rizičnih ponašanja. Ono što je važno istaći jeste da je među stručnim saradicima koji su sudjelovali u istraživanju bio samo jedan socijalni radnik, ostatak su činili pedagozi što ukazuje da su oni i najzastupljeniji stručni saradnici u osnovnim školama na području Kantona Sarajevo. Ako uzmemo u obzir obim poslova koje obavlja stručni saradnik vrlo je vjerovatno da u školama postoji potreba za većim brojem stručnih saradnika različitih profila čime bi se omogućio jedan multidisciplinarni pristup i samoj prevenciji rizičnih ponašanja. Rezultati istraživanja koje je provela Dudić (2018) ukazuju da su nastavnici i roditelji stava da bi škole uspješnije izvršavale svoju socijalno-odgojnu funkciju ukoliko bi u stručnom timu škole bio angažovan i socijalni radnik, te da socijalni radnik primjenom metoda socijalnog rada u saradnji sa drugim profesionalcima u školi može dati značajan doprinos u prevenciji poremećaja ponašanja učenika. I prema rezultatima istraživanja koje su provele Šerić i sar. (2017) a kojim se ispitivalo mišljenje direktora škola, pedagoga i ostalih stručnjaka koji su uključeni u odgojno-obrazovni proces o potrebi za profesionalnim djelovanjem u Kantonu

Sarajevo socijalni radnici su stručni saradnici koji su prepoznati od strane stručnjaka, a većina ispitanika stava je da postoji potreba za uključivanjem socijalnih radnika u školama u kojima su zaposleni. Međutim zastupljenost socijalnih radnika u osnovnim i srednjim školama na području Kantona Sarajevo upućuje na činjenicu da u našem obrazovnom sistemu oni nisu prepoznati kao važan faktor cjelokupnog odgojno-obrazovnog procesa. Rezultati navedenog istraživanja pokazali su i da se savremeni koncept obrazovanja ne može uspješno realizovati bez uvažavanja utjecaja socijalnih prilika i socijalnih problema s kojima se učenici suočavaju u svakodnevnom životu. U ovome se upravo i ogleda doprinos socijalnih radnika kao stručnih saradnika u prevenciji rizičnih ponašanja učenika. Prisutnost socijalnog radnika u pogledu prevencije rizičnih ponašanja u školi značajna je da bi se problemi mogli prevenirati u ranijoj dobi čemu bi doprinijela mogućnost učinkovitije procjene socijalnih rizika.

Uloga direktora škole vezuje se za vođenje škole, rezultati provednog istraživanja pokazali su da direktori osnovnih škola obuhvaćenih istraživanjem svoj dosadašnji način vođenja procjenjuju kvalitetnim i pozitivnim, direktori također smatraju da mogu doprinjeti stvaranju podržavajuće atmosfere u školskom okruženju za pozitivan razvoj učenika. Istraživanje koje je proveo Kelly (2012, prema Čilić, 2018) potvrđuje važnost vođenja i školske klime za cjelokupnu učinkovitost škole. Rezultati su pokazali i povezanost učinkovitog vođenja sa školskom klimom. Prema tome vođenje škole smatra se najvažnijom odrednicom učinkovitog okruženja za učenje, a direktori škole s tim u vezi trebaju stalno uvoditi nove metode za poboljšanje škole. Rezultati istraživanja također su pokazali da direktori osnovnih škola na području Sarajeva smataju da je njihova uloga u prevenciji rizičnih ponašanja jednako važna kao i uloga drugih aktera. U mnogim drugim istraživanjima uloga direktora škole identificirana je kao glavni faktor učinkovitosti škole ((Edmonds, 1979, Rutter i sur., 1979, Smith i Andrews, 1989, Levine i Lezotte, 1990, Mortimore i sur., 1988; prema Čilić, 2018) u čemu se i ogleda važnost njihove uloge u prevenciji rizičnih ponašanja.

Jedan od istraživačkih zadataka bio je ispitati učinkovitost preventivnih intervencija koje se provode. Najtačniju procjenu učinkovitosti svakako mogu dati ključni akteri koji se bave njihovim planiranjem, realizacijom i praćenjem. Rezultati istraživanja pokazali su da većina njih preventivne intervencije procjenjuje učinkovitim ali manji broj ispitanika procjenjuju ih i kao neučinkovitim. Kada pogledamo razloge koje su ispitanici naveli kao ključnim za učinkovitost uočavamo da je među najčešće navedenim rana identifikacija indikatora rizika za razvoj poremećaja u ponašanju što je pretpostavka uspješnog preveniranja daljeg razvoja i napredovanja problema u ponašanju, uz to se navode i posvećenost izradi individualnog plana

i programa za rizične učenike što je od velikog značaja jer je svako dijete individua za sebe i njegove karakteristike se razlikuju od karakteristika druge djece pa je detaljna posvećenost izradi i provedbi također pretpostavka učinkovitog preventivnog djelovanja. Kao ključni razlozi učinkovitosti navode se kvalitetna saradnja sa roditeljima i saradnja sa lokalnom zajednicom na osnovu čega je potvrđeno da one predstavljaju temelje uspješnog ostvarivanja preventivne funkcije škole. Navodi se i posvećenost prevenciji rizičnih ponašanja. Na važnost saradnje škole sa porodicom u ostvarivanju uloge u prevenciji ukazuju i podaci koji se odnose na ključne razloge neučinkovitosti preventivnih intervencija gdje se to navodi kao jedan od razloga. Ovakva saradnja predstavlja dvosmjeran proces što znači da incijativa za saradnju treba da postoji i kod jedne i kod druge strane. Prema rezultatima istraživanja koje su proveli Fen i Chen (2001, prema Škutor, 2014) strukturalni problemi vezani za saradnju porodice i škole vezuju se između ostalog za nedostatak vremena od strane roditelja. Psihološki problemi koji pritišću porodicu također mogu otežavati partnerstvo sa školom npr. osjećaj nedovoljne učinkovitosti koji vodi ka usvajanju pasivne uloge roditelja. Često roditelji sumnjaju u kompetencije učitelja i osjećaju da im je uskraćena pažnja škole prema njihovim roditeljskim potrebama. Sa druge strane problem može postojati na strani škole gdje na primjer nastavnici mogu sumnjati u sposobnost roditelja u pogledu njihove angažiranosti u rješavanja tekućih problema njihove djece, smatraju da su oni sami sposobni bez pomoći roditelja rješavati probleme sa učenicima. Istraživanje ovih autora ukazalo je na potrebu stručnog usavršavanja koje bi doprinjelo poboljšanju komunikacije na relaciji škola-porodica. Rezultati našeg istraživanja ukazuju samo na postojanje problema kada je upitanju saradnja sa porodicom, za stvaran i detaljan uvid u situaciju i razloge nekvalitetne saradnje škole sa porodicom u pojedinim školama svakako bi bilo poželjno provesti kvalitativno istraživanje odnosno intervjuirati školsko osoblje. Jedan od razloga neučinkovitosti preventivnih intervencija koje škole provode prema rezultatima je i nedovoljna kompetentnost svih aktera prevencije što potvrđuje da je stučna sposobljenost jedan od temelja uspješnog preventivnog djelovanja. Kompetentnost ključnih aktera ispitana je u okviru šestog istraživačkog zadatka. Rezultati istraživanja ukazuju da većina ispitanika smatra da posjeduje dovoljno kompetenciju kada je upitanju prevencija rizičnih ponašanja. Međutim, važno je istaći da se ovdje ipak radi o samoprocjeni kompetentnosti što se može posmatrati kao jedno od ograničenja u pogledu tačnosti dobijenih rezultata. Također, sam problem rizičnih ponašanja obzirom na svoju etiološko-fenomenološku kompleksnost je veoma složen, a samim tim i njegova prevencija. S tim u vezi nameće se potreba kontinuiranog unapređivanja znanja u području prevencije rizičnih ponašanja što može biti razlog odgovora ispitanika „djelimično se slažem“ na pitanje:

Smatram da posjedujem dovoljno kompetencija kada je upitanju prevencija rizičnih ponašanja. Dobre kompetencije se na određeni način stiču i kroz praktičan rad, stoga obrazloženje odgovora „djelimično se slažem“ može da se vezuje i za iskustvo u radu sa učenicima, na primjer ukoliko neko od ispitanika ima manje iskustva, posjeduje određene kompetencije stečene kroz proces obrazovanja ali one nisu dovoljno razvijene kroz praktičan rad kao što je slučaj sa ispitanicima koji imaju dugogodišnje radno iskustvo. Ako uzmem u obzir i činjenicu da podaci prikupljeni u okviru prethodnog istraživačkog zadatka, a koji se odnosi na procjenu učinkovitosti preventivnih intervencija, govore da nedovoljna kompetentost svih aktera prevencije prema odgovorima ispitanika predstavlja jedan od glavnih razloga njihove neučinkovitosti, uviđamo još jedan pokazatelj potrebe dodatnog stručnog usavršavanja u oblasti prevencije rizičnih ponašanja. Također, većina programa prevencije određenih oblika rizičnih ponašanja u okviru aktivnosti podrazumjeva dodatne edukacije ključnih aktera koji će ih provoditi. Rezultati istraživanja ukazali su na potrebu dodatnog stručnog usavršavanja u oblasti prevencije. U okviru ovog istraživačkog zadatka ispitana je i posvećenost ključnih aktera prevencije u školi. Prema rezultatima istraživanja koje su proveli Farrington i Ttofi (2009, prema Velki, Ozdenović, 2014) posvećenost sudionika u provedbi preventivnih programa predstavlja važan elemenat njihove uspješnosti. Prema rezultatima našeg istraživanja posvećenost se također navodi kao jedan od ključnih razloga učinkovitosti preventivnih intervencija, a većina ispitanika smatra da je svojoj ulozi u prevenciji rizičnih ponašanja dovoljno posvećena. Obzirom da je manji broj ispitanika naveo da je ulozi u prevenciji djelimično posvećen poželjno bi bilo utvrditi šta su razlozi nedovoljne posvećenosti. Saradnja škole sa lokalnom zajednicom predstavlja jedan od temelja uspješnog ostvarivanja preventivne funkcije škole. U posljednjem istraživačkom zadatku fokus je bio ispitati saradnju škola sa samo jednim subjektom lokalne zajednice, a to su nevladne organizacije koje se bave prevencijom rizičnih ponašanja, te ispitati stavove ključnih aktera da li takva saradnja može doprinjeti uspješnjem ostvarivanju preventivne funkcije škole. Prema rezultatima istraživanja koje su proveli Velki i Ozdanovac (2014) vezano za provođenje Preventivnih programa usmjerenih na smanjenje vršnjačkog nasilja kontinuirana pomoći vanjskih saradnika nije od presudne važnosti za uspjeh Programa, oni smatraju da previše upitanja može ugroziti uspjeh programa jer se gubi osjećaj „vlasništva od strane škole“.

Rezultati provedenog istraživanja pokazali su da ključni akteri prevencije u školi smatraju da saradnja škole sa nevladinim organizacijama koje se bave prevencijom rizičnih ponašanja može doprinjeti uspješnijem ostvarivanju preventivne funkcije škole, obzirom da je utvrđeno da većina škola ostvaruje takvu saradnju može se pretpostaviti da su njihovi stavovi utemeljeni na iskustvu. Međutim, kako bi se stekao potpuniji uvid u situaciju kada je upitanju saradnja škole sa nevladinim organizacijama, poželjno bi bilo utvrditi i učestalost aktivnosti koje se realizuju u okviru ovakve vrste saradnje.

Rezultatima istraživanja potvrđene su sve postavljene posebne hipoteze, ali oni samo djelimično omogućavaju uvid u trenutnu situaciju kada je upitanju provođenje preventivnih intervencija rizičnih ponašanja u osnovnim školama na području grada Sarajeva i ostvarivanje uloga nastavnika, stručnih saradnika i direktora škole. Istraživanje može poslužiti kao osnov za neka buduća istraživanja.

V ZAKLJUČAK

Škola ima jednu od najvažnijih uloga u prevenciji rizičnih ponašanja obzirom da raspolaže brojnim zaštitnim faktorima. Ključni akteri prevencije u školi (nastavnici, stručni saradnici, direktori) imaju jednak važnu ulogu u ostvarivanju njene preventivne funkcije. Rezultati provedenog istraživanja pokazali su da među njima postoji osjećaj o važnosti prevencije rizičnih ponašanja u obrazovnim ustanovama. Pitanje prevencije rizičnih ponašanja u osnovnim školama na području Sarajeva normativno je utemeljeno, a zakoni, programi, smjernice, pravilnici i protokoli usklađeni su sa međunarodnim i konvencijama EU koje proklamiraju pravo na obrazovanje. U svim školama koje su sudjelovale u istraživanja provode se preventivne intervencije rizičnih ponašanja pri čemu je prisutan sveobuhvatan i multidimenzionalan pristup obzirom da se provode preventivne intervencije usmjerene na učenike, na roditelje i na e organizaciju i unapređenje školskog života i rada. U okviru teorijskog dijela rada detaljno je opisana uloga nastavnika, stručnih saradnika i direktora škole, a rezultati istraživanja su potvrđili navedeno. Utvrđeno je da se preventivne intervencije u većini škola procjenjuju učinkovitim, a u malom broju njih neučinkovitim. Ispitani su i ključni razlozi zbog kojih ispitanici smatraju da su preventivne intervencije učinkovite ili nisu učinkovite. Rezultati potvrđuju važnost saradnje škole sa porodicom i lokalnom zajednicom, kao i kompetentnosti ključnih aktera prevencije za uspješno ostvarivanje preventivne funkcije što je također detaljno opisano i objašnjeno u okviru teorijskog dijela rada. Većina ispitanika procjenjuje da posjeduje dovoljno kompetencija u oblasti prevencije rizičnih ponašanja te da su svojoj ulozi dovoljno posvećeni. Rezultati su pokazali i da većina ispitanika smatra da saradnja škole sa nevladinim organizacijama može doprinjeti uspješnjem ostvarivanju preventivne uloge škole, te da većina škola s njima ostvaruje saradnju.

VI POPIS LITERATURE

Knjige:

- 1) Bašić, J. (2009). Teorija prevencije: Prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih, Zagreb, Školska knjiga.
- 2) Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (2004). Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja, Edukacijsko–rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
- 3) Bouillet, D., Uzelac, S. (2007). Osnove socijalne pedagogije, Zagreb, Školska Knjiga, str. 119-138.
- 4) Dervišbegović, M. (2001). Socijalni rad-teorija i praksa, Sarajevo: Studentska štamparija Univerziteta u Sarajevu.
- 5) Termiz, Dž., Milosavljević, S. (2001). Praktikum iz metodologije politikologije, Sarajevo.
- 6) Termiz, Dž. (2009). Metodologija društvenih nauka, Grafit, Lukavac.
- 7) Šaljić, Z. (2017). Prevencija antisocijalnog ponašanja učenika - šta i kako raditi u školi?, Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta, Univerzitet u Beogradu.
- 8) Šerić, N., Buljubašić, S., Šadić, S. Babić, N., Dudić, A. (2017). Studija Socijalni rad u obrazovanju, Sarajevo, Fakultet političkih nauka Sarajevo.

Članci i internet izvori

- 1) Bizjak-Igrez, J., Galić, M., Fajdetić, M. (2014). Pedagoški portfolio-stručni prilozi za rad stručnih saradnika, pedagoga u osnovnim i srednjim školama, Zagreb.
- 2) Brenerelović, D. (2013). Partnerstvo porodice i škole kao dimenzija kvaliteta obrazovanja: Kontraverze učešća roditelja u odlučivanju u školi, Univerzitet u Beogradu.
- 3) Bryan, J i Henry, L. (2012). A Model of Building School-Family-Community Partnerships: Principles and Process: Journal of Conseling & Development, Vol. 90, 408-420.
- 4) Car, S., Jeđud-Borić, I. (2016). Participacija djece u školi, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.

- 5) Čilić, A. (2018). Čimbenici učinkovitosti škola, Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti Sveučilišta u Mostaru.
- 6) Deković, M., Raboteg-Šarić, Z. (1996). Roditeljski odgojni postupci i odnosi adolescenata s vršnjacima, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.
- 7) Demidžić-Kristiansen, S., Šarkinović, B. (2013). Inovativni pristupi u razvijanju partnerstva porodice i škole, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
- 8) Digić, G. (2017). Upravljanje razredom-Savremeni pristupi nastavi, Filozofski fakultet u Nišu.
- 9) Družinec, V. (2019). Pregled empirijskih istraživanja kulture škole.
- 10) Dudić, A. (2018). Izazovi i perspektive socijalnog rada u obrazovanju.
- 11) Fajdetić, M., Šnidarić, N. (2012). Kompetencije stručnog saradnika pedagoga u savremenoj pedagoškoj praksi.
- 12) Galić, M. (2013). Psiholog u školi, dostupno na: <http://www.istrazime.com/skolska-psihologija/psiholog-u-skoli/>
- 13) Ivić, I., Pešikan A. I Antić , S. (2001). Aktivno učenje: priručnik za primjenu metoda aktivne nastave (učenja), Institut za psihologiju, Beograd.
- 14) Juričić, M. (2014). Kompetentnost nastavnika-pedagoške didaktičke dimenzije, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju.
- 15) Kranželić-Tavra, V. (2002). Rizični i zaštitni čimbenici u školskom okruženju kao temelji uspješnije prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih, Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, Vol.38, No.1, str. 1-12.
- 16) Kralj, D. (2014). Socijalna kompetencija djeteta- zašto je važna i kako je razvijati?.
- 17) Kovač, V., Buchberger, I. (2013). Saradnja škole i vanjskih dionika, Filozofski fakultet u Rijeci, Hrvatska.
- 18) Lučić, E. (2016). Socijalni rad u školi-karika koja nedostaje?, Tuzla.
- 19) Horvat, M. (2012). Istraživanje rizika od nasilja i zlouporabe sredstava ovisnosti kao osnova za kreiranje školskih preventivnih programa.

- 20) Maglica, T., Jerković, D. (2014). Procjena rizičnih i zaštitnih čimbenika za internalizirane probleme u školskom okruženju.
- 21) Mešić-Blažević, Lj. (2007) Pedagoška prevencija poremećaja u ponašanju adolescenata, Strukovna škola, Pula.
- 22) Mihić, J., Bašić J. (2008) Preventivne strategije - eksternalizirani poremećaja u ponašanju i rizična ponašanja djece i mlađih, Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Odsjek za poremećaje u ponašanju.
- 23) Opić, S., Juričević-Lozančić, A. (2008). Kompetencije učitelja za provedbu pedagoške prevencije poremećaja u ponašanju, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Vol.10, br.1, str. 181-194.
- 24) Ricijaš, N., Krajcer, M., Bouillet. D. (2010). Rizična ponašanja zagrebačkih srednjoškolaca - razlike s obzirom na spol. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet. Sveučilište u Zagrebu, Vol. 12, br. 1, str. 45-63
- 25) Spence, S. H. (2003). Social Skills Training with Children and Young People: Theory, Evidence and Practice, Child and Adolescent Mental Health, Vol .8, No.2, str. 84-96
- 26) Standardi i model stručnog usavršavanja direktora/direktorica predškolskih ustanova osnovnih i srednjih škola, te učeničkih domova, Radna grupa, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta HNK, Pedagoški zavod Mostar i Zavod za školstvo Mostar.
- 27) Šaljić, Z. (2015). Prevencija nepoželjnih ponašanja učenika u postojećoj školskoj praksi-zakonski i programski okvir. Nastava i vaspitanje, Vol. 64 br.1, 145-160.
- 28) Šaljić. Z. (2014a). Stručno usavršavanje nastavnika u oblasti prevencije nepoželjnih ponašanja učenika. Nastava i vaspitanje, Vol. 64 br. 1, 95-106.
- 29) Šaljić.Z. (2014b). „Vaspitni rad u školi u funkciji prevencije nepoželjnih ponašanja učenika“, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- 30) Škutor, M. (2014) Partnerstvo škole i obitelji-temelj dječijeg uspjeha, Sveučilište u Mostaru, Fakultet prirodnootomatičkih i odgojnih znanosti.
- 31) Vlah, N., Posavec, L. (2018). Odnos učitelj-učenik, Sveučilište u Zagrebu.

- 32) Velki, T., Ozdanovac, K. (2014). Preventivni programi usmjereni na smanjenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama na području Osječko-Baranjske županije.
- 33) Zloković, J i Vrcelj S. (2010). Rizična ponašanja djece i mladih, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Vol. 12, br. 1, 2010, str. 197-213.
- 34) Zrilić, S. (2011). Povezanost bježanja s nastave i maloljetničke delikvencije. Sveučilište u Zadru, Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja.
- 35) Zrilić, S. (2017). Razlike u prevalenciji poremećaja u ponašanju s obzirom na dob i spol učenika nekoliko zadarskih osnovnih škola, Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja, Sveučilišta u Zadru.
- 36) Žižak, A. (2003). Konceptualni aspekti učenja socijalnih vještina, Sveučilište u Zagrebu.

Zakoni, programi, protokoli i smjernice:

- 1) Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Kantona Sarajevo
dostupno na stranici:

https://mon.ks.gov.ba/sites/mon.ks.gov.ba/files/zakon_o_osnovnom_odgoju_i_obrazovanju_k_s.pdf

- 2) Pedagoški standardi i opći normativi za osnovni odgoj i obrazovanje i normative radnog prostora, opreme, nastavnih sredstava i učila po predmetima za osnovnu školu, "Službene novine Kantona Sarajevo", broj: 24/03.

dostupno na stranici: <http://mon.ks.gov.ba/>

- 3) Program sekundarne prevencije neprihvatljivih oblika ponašanja i zaštite učenika u osnovnim školama Kantona Sarajevo

dostupno na stranici: <http://oscsijaricsa.edu.ba/files/Pravilnici.doc>

- 4) Protokol o postupanju škole u situacijama nasilja

dostupno na stranici: <http://ossskranjcevic.edu.ba/wp-content/uploads/2019/11/Protokol-o-postupanju-%C5%A1kole-u-situacijama-nasilja.pdf>

5) Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u BiH dostupno na stranici:

http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/djeca_bih/Smjernice%20za%20postupanje%20u%20slučaju%20nasilja%20nad%20djecom%20-%20HRV.pdf

6) Konvencija o pravima djeteta

dostupno na stranici: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf

VII PRILOZI

Prilog br. 1 – Popis osnovnih škola koje su sudjelovale u istraživanju

OSNOVNE ŠKOLA KOJE SU SUDJELOVALE U ISTRAŽIVANJU	
JU Osnovna škola „Behaudin Selmanović“	JU Osnovna škola „Vrhbosna“
JU Osnovna škola „6.mart“	JU Osnovna škola „Kovačići“
JU „Deseta osnovna škola“	JU Osnovna škola „Podlugovi“
JU „Prva osnovna škola“	JU Osnovna škola „Čengić Vila 1“
JU „Sedma osnovna škola“	JU Osnovna škola „Mirsad Prnjavorac“
JU „Peta osnovna škola“	JU Osnovna škola „Hrasno“
JU „Šesta osnovna škola“	JU Osnovna škola „Dobroševići“
JU Deveta osnovna škola	JU Osnovna škola „Sokolje“
JU Osnovna škola „Hilmi ef. Šarić“	JU Osnovna škola „Avdo Smajlović“
JU Osnovna škola „Izet Šabić“	JU Osnovna škola „Džemaludin Čaušević“
JU Osnovna škola „Zahid Baručija“	JU Osnovna škola „Hasan Kaimija“
JU Osnovna škola „Velešićki heroji“	JU OŠ „Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak“
JU Osnovna škola „Stari Ilijaš“	JU OŠ „Alija Nametak“
JU Osnovna škola „Saburina“	JU Osnovna škola „9.maj“
JU Osnovna škola „Šejh ef. Hadžijamaković“	JU Osnovna škola „Grbavica 1“

Prilog br.2 – Anketni upitnik

1. Vi ste:

- a) Nastavnik
- b) Stručni saradnik
- c) Direktor škole

2. Prevencija rizičnih ponašanja u obrazovnim ustanovama veoma je važna i predstavlja ulaganje u budućnost:

- a) Da
- b) Ne

3. Da li se u Vašoj školi provode preventivne intervencije rizičnih ponašanja ?

- a) Da
- b) Ne

4. Da li je pitanje prevencije rizičnih ponašanja u Vašoj školi regulisano nekim zakonski obavezujućim dokumentima (smjernicama ili pravilnicima)?

- a) Da
- b) Ne

5. Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje DA navedite kojim: _____

6. Preventivno djelovanje usmjereni na učenike ostvaruje se tako što se :

- a) Radi na jačanju otpornosti kod učenika
- b) Radi na promicanju socijalne , emocionalne , ponašajne i moralne kompetentnosti
- c) Podupire samoodređenje , samoučinkovitost , duhovnost i vjerovanje u budućnost
- d) Kod učenika razvijaju komunikacijske vještine i vještine nenasilnog rješavanja sukoba
- e) Realizuju različita tematska predavanja npr. o bezbjednom korištenju internet , štetnosti PAS ,vršnjačkom nasilju i sl

Ostalo: _____

7. Preventivno djelovanje usmjereni na roditelje ostvaruje se tako što se:

- a) Roditelji upoznaju sa pravilima ponašanja u školi
- b) Roditelji upoznaju sa pravima, obvezama i odgovornostima učenika i njih kao roditelja
- c) Roditeljima pruža podrška u ostvarivanju njihove vaspitne funkcije educiranjem o efektivnim odgojnim metodama

Ostalo: _____

8. Prevetivno djelovanje usmjereni na organizaciju i unapređenje školskog rada i života ostvaruju se tako što se:

- a) Velika pažnja posvećuje unapređenju školskih postignuća učenika
- b) Promovišu i podstiču poželjni obrasci ponašanja
- c) Posvećuje pažnja unapređenju interpersonalnih odnosa učenika i nastavnika
- d) Podstiče participacija značajnih subjekata u životu i radu škole i u procesu odlučivanja
- f) Ističu pravila ponašanja u prostorijama škole (učionicama, holovima)
- g) Utvrđuju rizične zone u kojima najčešće dolazi do ispoljavanja nepoželjnih oblika ponašanja
- h) Sprovodi redovan nadzor učenika, posebno u rizičnim zonama
- i) Velika pažnja posvećuje izradi plana aktivnosti i mjera za rizične učenike

Ostalo: _____

9. Da li preventivne intervencije koje se provode u Vašoj školi procjenujete kao dovoljno učinkovite?

- a) Da
- b) Ne

10. Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje DA šta smatrate kao ključni razlog da su učinkovite? _____

11. Ukoliko je odgovor NE šta smatrate kao ključni razlog zbog kojeg nisu učinkovite?

12. Da li Vaša škola ostvaruje saradnju sa nevladinim organizacijama koje se bave prevencijom određenih oblika rizičnih ponašanja?

- a) Da
- b) Ne

13. Da li smatrate da saradnja sa nevladinim organizacijama koje se bave prevencijom rizičnih ponašanja može doprinjeti uspješnijoj prevenciji rizičnih ponašanja kod učenika?

- a) Da
- b) Ne

Uloga nastavnika u provođenju preventivnih intervencija

14. Tokom organizovanja i realizacije nastavnog procesa upotrebljavam metode i tehnike rada kojim se:

- a) Podstiče aktivno učešće svih učenika u nastavnom procesu
- b) Razvijaju saradnički odnosi i pozitivna interakcija
- c) Kod učenika razvija osjećaj pripadanja vršnjačkom kolektivu
- d) Kod učenika razvijaju socijalne i komunikacijske vještine
- e) Pruža svim učenicima mogućnost aktivnog sudjelovanja u nastavnom procesu

Ostalo: _____

15. Kroz svoj rad nastojim razumjeti emocije i potrebe svakog učenika i spremam/nam pružiti podršku i pomoći u rješavanju učenikovih problema:

- a) Slažem se
- b) Djelimično se slažem
- c) Ne slažem se

16. Kroz svoj rad veliku pažnju posvećujem dijagnosticiranju učenikovih individualnih sposobnosti, preferencija i talenata:

- a) Slažem se
- b) Djelimično se slažem
- c) Ne slažem se

17. Kroz svoj rad uvijek nastojim da učenicima pružam model poželjnog i očekivanog ponašanja:

- a) Slažem se
- b) Djelimično se slažem
- c) Ne slažem se

18. Tokom realizacije nastavnog procesa postavljena su jasna pravila ponašanja i posljedice njihovog nepoštivanja:

- a) Slažem se
- b) Djelimično se slažem
- c) Ne slažem se

19. U saradnji sa stručnim saradnicima sudjelujem u identificiranju uzroka i problema u ponašanju, planiranju i realizaciji preventivnih mjera i aktivnosti za učenike u riziku i praćenju i unapređivanju ostvarenih rezultata:

- a) Slažem se
- b) Djelimično seslažem
- c) Ne slažem se

20. Smatram da sam svojoj ulozi u prevenciji rizičnih ponašanja kod učenika tokom svog radnog angažmana:

- a) Dovoljno posvećen/a
- b) Djelimično posvećen/a
- c) Nedovoljno posvećen/a

21. Smatram da posjedujem dovoljno kompetencija za ostvarivanje svoje uloge kada je upitanju prevencija rizičnih ponašanja učenika:

- a) Slažem se
- b) Djelimično se slažem
- c) Ne slažem se

Uloga stručnog saradnika u prevenciji rizičnih ponašanja

22. Tokom ostvarivanja svoje uloge u prevenciji rizičnih ponašanja učenika veliku pažnju posvećujem procesu identificiranja učenika kojima su potrebni različiti vidovi podrške i pomoći:

- a) Slažem se
- b) Djelimično se slažem
- c) Ne slažem se

23. U saradnji sa nastavnicima i drugim stručnim saradnicima učestvujem u planiranju mjera i aktivnosti koje će se koristiti u radu sa učenicima koji su identificirani kao djeca u riziku:

- a) Slažem se
- b) Djelimično se slažem
- c) Ne slažem se

24. U cilju unapređenja nastavnog procesa, pružam podršku nastavnicima.

- a) Slažem se
- b) Djelimično se slažem
- c) Ne slažem se

25. Roditeljima pružam podršku u ostvarivanju njihove vaspitne uloge educiranjem o efektivnim odgojnim metodama.

- a) Slažem se
- b) Djelimično se slažem
- c) Ne slažem se

26. Ostvarujem dobru saradnju sa drugim subjektima koji imaju važnu ulogu u prevenciji rizičnih ponašanja kao što su Centar za socijalni rad, policija, porodično savjetovalište i sl.

- a) Slažem se
- b) Djelimično se slažem
- c) Ne slažem se

27. Smatram da sam svojoj ulozi u prevenciji rizičnih ponašanja kod učenika tokom svog radnog angažmana:

- a) Dovoljno posvećen/a
- b) Djelimično posvećen/a
- c) Nedovoljno posvećen/a

28. Smatram da posjedujem dovoljno kompetenciju za ostvarivanje svoje uloge kada je upitanju prevencija rizičnih ponašanja učenika:

- a) Slažem se
- b) Djelimično se slažem
- c) Ne slažem se

29. Svoju ulogu u prevenciji rizičnih ponašanja smatram jednako važnom kao uloge nastavnika i stručnih saradnika:

- a) Slažem se
- b) Djelimično se slažem
- c) Ne slažem se

30. Svoj dosadašnji način vođenja škole procjenujem kvalitetnim i pozitivnim:

- a) Slažem se
- b) Djelimično se slažem
- c) Ne slažem se

31. Smatram da ja kao direktor škole mogu doprinjeti stvaranju podržavajuće atmosfere u školskom okruženju za pozitivan razvoj učenika:

- a) Slažem se
- b) Djelimično se slažem
- c) Ne slažem se

32. Smatram da ja kao direktor mogu doprinjeti da u školi postoje disciplinski standardi koji su čvrsto, pravedno i dosljedno postavljeni i to smatram važnim za uspješno ostvarivanje preventivne funkcije škole:

- a) Slažem se
- b) Djelimično se slažem
- c) Ne slažem se

33. Smatram da sam svojoj ulozi u prevenciji rizičnih ponašanja kod učenika tokom svog radnog angažmana:

- a) Dovoljno posvećen/a
- b) Djelimično posvećen/a
- c) Nedovoljno posvećen/a

34. Smatram da posjedujem dovoljno kompetencija za ostvarivanje svoje uloge kada je upitanju prevencija rizičnih ponašanja učenika:

- a) Slažem se
- b) Djelimično se slažem
- c) Ne slažem se

FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA

Obrazac AR

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
IZJAVA o autentičnosti radova

Stranica 98 od 98

Naziv odsjeka i/ili katedre: Odsjek za socijalni rad

Predmet: _____

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime:	Jasmina Rizvo
Naslov rada:	Preventivne intervencije rizičnih ponašanja učenika osnovnih škola na području grada Sarajeva
Vrsta rada:	Završni magistarski rad
Broj stranica:	97

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Sarajevo, 3.3.2021.

Potpis

Jasmina Rizvo